

Голас Радзімы

26 ЛІСТАПАДА 1998 ГОДА

220005, Мінск,
проспект Ф. Скарыны, 44.
Цана 2000 рублёў.

№47
(2605)

Штотыднёвая газета
для суайчыннікаў за межамі
Бацькаўшчыны. Выдаецца з 1955 г.

ВІЗИТНАЯ КАРТКА ЗАСНАВАЛЬНІКАЎ

Сяргей КАРТЭС, старшыня таварыства "Радзіма":

**"КУЛЬТУРА, ЯК НІШТО ІНШАЕ, ДАЕ МАГЧЫМАСЦЬ
ЧАЛВЕКУ АДЧУЎ СВАЮ НАЦЫЯНАЛЬНУЮ НЕПАЎТОРНАСЦЬ..."**

- Сяргей Альбертавіч, вам, відаць, як нікому іншаму, блізкія і зразумелыя праблемы эмігрантаў, бо вы самі праз усё гэта прайшлі...
- Наконт таго, што больш зразу-

мелія за іншых... Не ведаю. Але, сапраўды, дзяцінства і юнацтва мае прайшлі ў Алівасе, прадмесьці Буэнас-Айрэса, горадзе, які калісьці даў прытулак сям'і майго дзеда па мацярынскай лініі. Я, як і мая маці, Людміла Паўлаўна, ганаруся радаводам Шастакоўскіх: прадзед, вучань Феранца Ліста, быў заснавальнікам Маскоўскага філарманічнага таварыства, дзед - афіцэр гвардзейскага Сямёнаўскага палка, потым - дырэктар адной з Санкт-пецярбургскіх чыгунак. У васьмнацятым годзе падчас зноў-сёскага тэрору ў Петраградзе, нейкі добразычлівец у падкінутай запісцы папярэдзіў дзеда аб маючым быць арышце. І дзед з бабуляй (між іншым, яна была вядомай рускай спявачкай), прыхапіўшы яго любімыя ноты, пасадзілі сваю сямігадовую дачушку на санкі і адправіліся ва ўцёкі па замерзламу заліву ў Фінляндыю...

- І гэтыя ўцёкі прывялі іх ажно ў спякотную Аргенціну...

- Так. Між іншым, у Аргенціне з эмігрантаў больш за ўсё беларусаў і ўкраінцаў, якія пакінулі Радзіму ў пошуках лепшай долі яшчэ да трыццаці дзевятага года.

- Што больш за ўсё ўспамінаецца вам аб тым часе?

- Водар сухіх траў і акіянскага брызгу, чарапнічыя дахі белых дамоў, заўсёды зялёная лістота, шумлівая вясёлая карнавальная шэсці, танга... І мой першы настаўнік музыкі Якаў Фіншар. Я пачынаў даволі позна, у 13 гадоў, але ўжо праз тры гады выконваў фартэп'яны канцэрт Моцарта. А яшчэ ўспамінаюцца сустрэчы ў клубе суайчыннікаў - ён існуе дагэтуль.

- Як атрымалася, што пры вяртанні на Радзіму вы з сям'ёй апынуліся менавіта ў Мінску?

- Проста ў пасольстве нам ска-

залі: калі ласка, куды толькі пажадаеце, але акрамя Ленінграда і Масквы... Ну, а паколькі ў нашым клубе Горкага, адным з тых, што аб'ядноўваў суайчыннікаў, мы чыталі вашу газету, то і спыніліся на Мінску. Аб чым я ніколі не шкадаваў. Тут я паступіў, хаця і пераросткам, у кансерваторыю, дзе маімі настаўнікамі былі вядомыя беларускія кампазітары Мікалай Аладаў і Анатоль Багатыроў, маскоўскія музыканты Міка-

лай Пяйко і Юрый Фартунатаў. У кансерваторыі ж пазнаёміўся са сваёй будучай жонкай. У Мінску нарадзіліся двое маіх сыноў, якія таксама сталі музыкантамі... Дзмітрый, старэйшы, выпускнік Маскоўскай кансерваторыі, цяпер жыве і працуе ў Францыі, малодшы, Сяргей, з намі. Ён флейтыст, лаўрэат некалькіх міжнародных конкурсаў.

Аднойчы мая ўнучка, што расце ў Францыі, спытала: "Дзядуля, а хто я па нацыянальнасці?"

- І што вы адказалі?

- Гэта не такое ўжо простае пытанне, бо ў нашым радаводзе не адны толькі рускія, мой бацька чыліец. Але я ніколі не пераставаў лічыць сябе рускім.

Між іншым, у Аргенціне ўсе мы - рускія, украінцы, беларусы - лічыліся савецкімі, бо нашай Радзімай на той момант быў СССР. І калі я некалькі год таму, ужо пасля распаду Савецкага Саюза, пабываў у Аргенціне, наведаў некалькі клубаў-суполак суайчыннікаў, то сутыкнуўся і з неразумнем. Маўляў, навошта было раздзяляцца?

- А як вы лічыце?

- Калі шчыра, з вялікай цяжкасцю магу маіх мінскіх сяброў і знаёмых падзяліць на беларусаў і рускіх. Але я цалкам за суверэнітэт Беларусі як дзяржавы, бо менавіта ён дапаможа выправіць хібы, што дапушчаны гісторыяй.

Толькі не трэба пры гэтым самаізалявацца, даводзіць да спроб адмовіцца ад спадчыны вялікага Пушкіна на той падставе, што ён рускі... Так, я лічу, што колькасць беларускіх школ і ліцэяў у нас недастатковая, але прымушовасцю гэтую праблему не вырашыць. Самае каштоўнае, што ёсць у чалавеку, - гэта свабода выбару. Нават рэлігія не гвалтуе чалавека. Іншая справа, дапамагчы кожнаму

ў нацыянальным самавызначэнні, а гэта немагчыма зрабіць імгненна - патрэбны час.

Між іншым, працэс нацыянальнага самавызначэння адбываецца і ў суполках суайчыннікаў у Аргенціне. Выраслі новыя пакаленні, якія ведаюць аб гістарычнай радзіме бацькоў толькі па расказах старэйшых, а то ўжо і няма каму расказаць. Тут трэба, праўда, адзначыць, што дыяспары ў розных краінах маюць свае асаблівасці: тая ж аргенцінская нечым адрозніваецца ад канадскай...

І ўсё ж мне здалася ў маю апошнюю паездку ў Аргенціну, ды і па лістах, што прыходзіць на адрас таварыства "Радзіма": цікаваць новай генерацыі да каранёў, культуры, мовы сваіх дзедаў пачала зноў расці.

- Што пішуць у тых лістах?

- Звяртаюцца з рознымі просьбамі - даслаць запісы беларускай музыкі, маўляў, у літоўцаў на радыё ёсць свая музычная перадача, а ў нас няма; карты Беларусі, падручнікі... Нядаўна па запрашэнню таварыства "Радзіма" на стажыроўку ў Мінск прыезджала з Аргенціны група ўдзельнікаў самадзейных калектываў Федэрацыі клубаў суайчыннікаў. Дык хлопцы беларускага паходжання пыталіся, ці можна набыць беларуска-іспанскія слоўнікі. Сёй-той з іх крыху размаўляе па-руску, а цяпер воль адчулі жаданне вывучаць мову сваіх продкаў.

Мне вельмі імпануе, што таварыства "Радзіма" - непалітызаваная арганізацыя, трымае асноўны накірунак на культурныя зносіны, кантакты... На маю думку, культура, як нішто іншае, дае магчымасць чалавеку адчуць сваю нацыянальную непאўторнасць, свае карані.

- Мы стайм на парозе трэцяга тысячагоддзя. Можна, яно здолее ўвайсці ў гісторыю чалавечтва як самае мірнае, бо змяляне парзіце ўсвядоміць, што ва ўсіх нас адзін агульны дом.

- Хацелася б у гэта верыць. Але ўсвядомлення гэтага можна дасягнуць толькі тады, калі кожная нацыя, народ зробіць намаганні пазбавіцца ад розных комплексаў, у тым ліку і ад пачуцця перавагі над іншымі. А пазбавіцца ад комплексаў можна толькі тады, калі кожны да канца ўсвядоміць сваю непאўторнасць і самакаштоўнасць і прызнае гэта ў іншых. Галоўнае прызначэнне культуры, мастацтва - дапамагчы ў гэтым.

Гутарку вяла
Марта КОСЦІЦА.

ШТО ДУМАЮЦЬ ПРА ЛЁС БЕЛАРУСІ НА БЕЛАРУСІ?

Каб пашырыць уяўленне нашых чытачоў аб усім спектры меркаванняў, прадстаўляем тэма выданні, якія найбольш грунтоўна асвятляюць праблемы гісторыі і сучаснасці Беларусі.

"Беларускі гістарычны часопіс"

пачаў выходзіць у свет у 1993 годзе. Ён ставіць на мэце садзейнічаць нацыянальнаму адраджэнню, росту самасвядомасці праз больш глыбокае вывучэнне гісторыі, нашырэне гістарычных ведаў.
Прапануем вашай увазе шэраг артыкулаў з апошняга нумара часопіса ў газетным варыянце.

ГАЛЕРЭЯ МАЙСТРОЎ Маргарыты СТАРЫХ

Не так ужо часта здараюцца ў журналісцкай справе адкрыцці, якія запамінаюцца. Адкрыцці Маргарыты Старых - гэта новыя імёны майстроў, унікальных людзей, якія змаглі "перакроіць" свой лёс і падпарадкавацца голасу спрадвечнага таленту, закладзенага ў іх. І як патрэбна было гэтым людзям, нашым сучаснікам, у пераломны момант звышчужа слова журналіста, які змог ацаніць і расказаць усяму свету аб нараджэнні новага таленту. Гэтых людзей называюць **НАРОДНЫМІ МАЙСТРАМІ**.

ПАШТОЎКА

КОНКУРС

БЕЛАРУСКАЕ ТАВАРЫСТВА ДРУЖБЫ І КУЛЬТУРНАЙ СУВЯЗІ
З ЗАРУБЕЖНЫМІ КРАІНАМІ
І РЭДАКЦЫЯ ГАЗЕТЫ "ГОЛАС РАДЗІМЫ"
ЗАПРАШАЮЦЬ ДА ўДЗЕЛУ ў КОНКУРСЕ

"БЕЛАРУСЬ У МАІМ СЭРЦЫ"

У конкурсе могуць прыняць удзел чытачы і прафесіянальныя журналісты, літаратары, усе, каму ўласцівы самастойнае асэнсаванне і творчае адлюстраванне навакольнага свету, усе, хто хоча прызнацца,

ЧЫМ ДАРАГІ БЕЛАРУСКІ КРАЙ І ЯГО ЛЮДЗІ.

Пераможцы змогуць прыняць удзел у разнастайных міжнародных праектах ці адправіцца ў творчую паездку. Ад чытачоў чакаем шчырых допісаў, ад літаратараў і журналістаў - твораў розных жанраў, фотаработ.

Тыдзень. Каментарый. Хроніка падзей. Фотафакты

Юрась ДОМНІЧ.

Найбольш значныя для Беларусі падзеі на міжнароднай арэне на мінулым тыдні прайшлі ў галіне палітыкі. За гэты час нашу краіну наведаў з рабочым візітам старшыня Дзяржаўнай думы Расійскай Федэрацыі Генадзь Селязнёў, а на беларуска-літоўскай мяжы адбылася сустрэча прэзідэнтаў Аляксандра Лукашэнка і Валдаса Адамкуса.

Трэба заўважыць, што нечаканы прыезд Г. Селязнёва насіў цалкам палітычны характар. Спікер расійскай Дзярждумы паведаміў, што ён прыбыў для таго, каб пазнаёміць А. Лукашэнка з вынікамі чарговай сесіі Парламенцкага сходу Саюза Беларусі і Расіі, якая ў пачатку месяца прайшла ў Яраслаўлі. Але разам з тым ён не хаваў, што падчас сустрэч у Мінску збіраецца абмеркаваць новыя інтэграцыйныя мерапрыемствы. Г. Селязнёў пакідаў Мінск з пэўнай доляй аптымізму, заўважыўшы, што "ў межах Саюза цалкам магчыма стварыць канфедэрацыю".

Сустрэчу А. Лукашэнка з літоўскім Прэзідэнтам Валдасам Адамкусам, якая, дарэчы, адбылася па ініцыятыве апошняга, абгрунтавана можна назваць азнаямленчай: да гэтага кіраўнікі суседніх дзяржаў яшчэ не сустракаліся. Але, нягледзячы на афіцыйны статус перамоў, яны былі непалоубнымі на такога рангу мерапрыемствы, паколькі месцам правядзення сустрэчы стаў літоўскі прапускны пункт "Медзінінкай". Акрамя перамоў прэзідэнтаў сам-насам, са сваім літоўскім калегам Альгірдасам Саўдаргам меў гутарку міністр замежных спраў Іван Антановіч.

В. Адамкус пасля перамоў адзначыў, што яны сталі "добрым пачаткам для далейшага супрацоўніцтва", а А. Лукашэнка падкрэсліў, што "суседзі павінны весці дыялог, дыялог палітыкаў, кіраўнікоў дзяржаў". Не сакрэт, што кіраўнік Беларусі надаваў гэтай сустрэчы асобае значэнне. Гэта глумачыцца тым, што Літва да гэтага часу ў значнай ступені падзяляла пазіцыі ў адносінах да Беларусі, прынятыя ў заходнеўрапейскіх краінах.

Прынамсі, на гэтым палітычная тэма была вычарпана і абзначыўся сапраўдны характар сустрэчы на мяжы, які быў у большай ступені эканамічным.

Абмяркоўваліся таксама пытанні дэмаркацыі і аховы беларуска-літоўскай мяжы, праблема нелегальных мігрантаў. Кіраўнікі абедзвюх дзяржаў згадзіліся, што апошняю можна вырашыць шляхам увядзення практыкі рэалізацыі.

У галіне эканомікі ўвага Беларусі скіравана на ўсход. Пра гэта сведчыць кола сустрэч і міждзяржаўных візітаў, якія прайшлі на мінулым тыдні. Так, з 7 па 14 лістапада ў Арабскай Рэспубліцы Егіпет знаходзілася дэлегацыя Рэспублікі Беларусь на чале з міністрам знешніх эканамічных сувязяў Міхаілам Марынічам. У яе склад таксама ўвайшлі прадстаўнікі Міністэрства абароны, кіраўнікі Беларускай гандлёва-прамысловай палаты, асобных прадпрыемстваў. Мяркуючы па выніках візіту, Беларусь сур'езна вырашыла замацавацца на афрыканскіх рынках. Менавіта на іх разлічаны выпуск МАЗаў, да зборкі якіх прыступілі на сумесным прадпрыемстве ў Егіпце. Раней паведамлялася, што мэрыя Каіра збіраецца закупіць у Беларусі 200 тралейбусаў.

Эканамічныя інтарэсы беларусаў атрымліваюць станоўчы водгук як у кіраўніцтва АРЕ, так і ў афрыканскіх бізнесменаў. У бліжэйшы час у Мінск прыедзе прэм'ер-міністр Егіпта, а неўзабаве Беларусь наведваюць групы экспертаў, якія абмяркоўваюць перспектывы двухбаковага гандлю і магчымасці супрацоўніцтва ў галіне парашковай металургіі і электронікі. Рыхтуецца выстава тавараў егіпецкіх вытворцаў у Мінску.

А тым часам у беларускай сталіцы днямі завяршылася іншая міжнародная выстава — "Турцыя-98". Магчымасці вытворцаў гэтай краіны былі шырока прадэманстраваны на плошчах комплексу "Белэкса". Але яшчэ больш яны дэманструюцца штодзень на рэчавых рынках літаральна ўсіх беларускіх гарадоў. Удзельнікі выставы і прадстаўнікі пасольства Турцыі ў Беларусі адзначылі, што ўзровень афіцыйнага супрацоўніцтва пакуль недастаткова высокі і далёка не адпавядае рэальным магчымасцям беларуска-турэцкіх адносін. Гандлёвы абарот склаў усяго 50 мільёнаў долараў ЗША. Між тым неўлічаны аскарт турэцкіх тавараў, які здзяйсняюць прыватныя прадпрыемствы, паводле турэцкага боку, магчыма, перавышае афіцыйныя паказчыкі.

У мінулым годзе не былі зафіксаваны экспертна-імпартныя адносіны Беларусі з Палесцінскай Аўтаноміяй, а за 9 месяцаў гэтага года імпарт з Сектара Газа склаў тысячы (1) долараў. Таму мэта прыезду 19 лістапада ў нашу краіну дэлегацыі палесцінскіх бізнесменаў, перамоў з прадстаўнікамі МЗЭС і іншых міністэрстваў можна ахарактарызаваць як знаёмства бліжнеўсходніх прадпрыемстваў з нашай рэспублікай, з яе эканамічным патэнцыялам, як своеасаблівае навадзенне мастоў. Магчымае супрацоўніцтва будзе карысным і для Беларусі, і наша краіна знойдзе яшчэ аднаго экспарцёра ў арабскім свеце. Што да імпартных магчымасцяў Сектара Газа, то, паводле інфармацыі МЗЭС Беларусі, яны абмяжоўваюцца сельскагаспадарчай прадукцыяй, у прыватнасці, цытрусавымі.

Ужо зусім не для навадзення мастоў, а для пашырэння аб'ёмаў узаемнага гандлю прыехала ў Мінск дэлегацыя Алтайскага краю Расійскай Федэрацыі на чале з кіраўніком гэтага рэгіёна Аляксандрам Сурыкавым. Як вядома, Беларусь надае асаблівую ўвагу супрацоўніцтву з расійскімі губернямі, якое нават узведзена ў ранг міждзяржаўнага супрацоўніцтва. Таму члены дэлегацыі мелі магчымасць сустрэцца з Прэзідэнтам, прэм'ер-міністрам, кіраўнікамі розных міністэрстваў, пабывалі на шэрагу прамысловых прадпрыемстваў. Па выніках візіту меркавалася падпісанне Пагаднення аб супрацоўніцтве і адпаведны мемарандум.

З аўважнай падзеяй у беларуска-ўкраінскіх адносінах стала правядзенне 17-18 лістапада семінара "Беларусь — Украіна: урокі рэформаў і перспектывы супрацоўніцтва", які быў арганізаваны недзяржаўнымі структурамі: фондам імя Ф. Эберта і Нацыянальным цэнтрам стратэгічных даследаванняў "Усход-Заход". Удзельнікі семінара абмеркавалі сённяшняю эканамічна-сацыяльную сітуацыю ў Беларусі і на Украіне, адзначылі агульныя палажэнні, прапанавалі шляхі выхаду з крызіснай сітуацыі.

У Беларусі ёсць шанец атрымаць дапамогу МВФ. Вынікі знаходжання місіі Міжнароднага валютнага фонду ў Беларусі былі разгледжаны ў ходзе сустрэчы старшыні праўлення Нацыянальнага банка Пятра Пракаповіча з дырэктарам другога Еўрапейскага дэпартаменту МВФ Томасам Вульфам. У перамовах таксама прыняў удзел прадстаўнік МВФ у Літве Адальберт Кнобл.

А знаямленне са свабоднымі эканамічнымі зонамі Беларусі — мэта візіту польскіх прадпрыемстваў. У камітэце прадпрыемстваў і інвестыцый Мінскага аблвыканкома бізнесмены з Польшчы абмяняліся вопытам работы з прадпрыемствамі цэнтральнага рэгіёна рэспублікі, абмеркавалі магчымасці далейшага гандлёва-эканамічнага супрацоўніцтва.

Прадстаўнікі Міністэрства транспарту і камунікацый Беларусі прынялі ўдзел у прайшоўшым у Берліне падпісанні Мемарандума аб працягу другога Крыцкага транспартнага калідора. Цяпер яго шлях з Берліна праз Варшаву-Мінск-Маскву працягнуцца да Ніжняга Ноўгарада.

Чатыры беларускія прадпрыемствы прадставілі сваю прадукцыю на Міжнародным тэхнічным кірмашы "Восень-98", які прайшоў у балгарскім горадзе Пловдзіве. Гэты паказ сабраў рэкордную колькасць удзельнікаў — каля 2 тысяч фірм з 36 краін.

У вядомых па рэкламе імпартных вітамінаў "Мульцітабе" з'явіўся беларускі канкурэнт. У Мінску ў цэхах навукова-вытворчага аб'яднання "Вібурум" запушчаны ў серыйную вытворчасць дзевяць відаў полівітамінных і мінеральных комплексаў пад агульнай назвай "Вітус".

А знаямленню з праектам "Рэгіянальнае развіццё і ахова прыроды ў еўрарэгіёне "Неман" была прысвечана нарада ў Гродзенскім аблвыканкоме. У яе рабоце прынялі ўдзел прадстаўнікі каардынацыйнага бюро і тэхнічнага офіса праграмы Еўрапейскага саюза ТАСІС. Праект, для рэалізацыі якога выдзяляецца 1 мільён экю, актывізуе дзейнасць створанай у сярдзіне мінулага года трансгранічнай супольнасці — еўрарэгіёна "Неман" з удзелам Гродзенскай вобласці, Алітускага і Марыямпальскага паветаў Літвы, а таксама двух ваяводстваў Польшчы — Сувалкоўскага і Беластоцкага.

Эпохай Тызенгаўзаў названы ў гісторыі Пастаў росквіт горада ў 18 стагоддзі, які прайшоўся на час іх праўлення. Сённяшнія дасягненні райцэнтра ў галіне культуры таксама значныя. Толькі ў гэтым годзе ў Паставах ўведзены ў строй Дом рамёстваў, летні амфітэатр, прыведзены ў парадак іншыя аб'екты культуры. З усяго свету ў горад штогод з'язджаюцца на фестывалі народнай творчасці выканаўцы на народных музычных інструментах, майстры прыкладнага мастацтва.

130-гадовы юбілей адзначыла Свята-Пакроўская царква, што знаходзіцца ў Лепелі. Існуе версія, што ўзведзена яна за адзін дзень. Паспешліваць была выклікана, як сведчаць архіўныя дакументы, наступленнем халеры. У імя заступніцы ад хвароб святой мучаніцы Параскевы і быў узведзены храм.

Першы рэспубліканскі фестываль "Студэнцкі калейдаскоп" прайшоў у Мінску. У фестывалі прынялі ўдзел больш за тысячы студэнтаў, у тым ліку і замежных. Як вядома, у навучальных установах Беларусі навукаецца моладзь з 80 краін свету. Прайшло свята пад дэвізам "Давайце разам будаваць будучае!"

Спецыяльны заказ адной з буйнейшых амерыканскіх кампаній, якая займаецца распрацоўкай і пашывам рабочага спецадзення, выканала Бабруйскай футравай фабрыка. У адпаведнасці з кантрактам падрыхтавана да адпраўкі вялікая партыя традыцыйных беларускіх зімовых шапак. Усе яны пашыты з айчыннага штучнага футра, якое вырабляецца ў Жлобіне на фабрыцы "Белфа".

12 лістапада на мяжы двух краін адбылася сустрэча Прэзідэнта Літоўскай Рэспублікі В.Адамкуса і Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.Лукашэнка.

На здымку: размова адзін на адзін.

Міністэрства на надзвычайных сітуацыях Беларусі праз Пасольства Кітайскай Народнай Рэспублікі ўжо трэці раз атрымала груз гуманітарнай дапамогі ад урада КНР. У склад груза ўваходзіць аргтэхніка, медыцынскае абсталяванне на агульную суму 2 мільёны юаней.

На здымку: дакументы на груз перадае міністру па надзвычайных сітуацыях Рэспублікі Беларусь Івану КЕНКУ Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол КНР у Рэспубліцы Беларусь спадарыня У Сяошо.

З вялікім поспехам прайшла ў Мінску рэспубліканская маладзёжная выстава сучаснага мастацтва "Час. Прастора. Асоба", арганізаваная Беларускім саюзам мастакоў. Канцэпцыя выставы грунтавалася на дэкларацыі сусветнага кангрэса ЮНЕСКА, якая абвясціла значную ролю мастака ў развіцці грамадства. За дзесяць гадоў, што прайшлі з панярэдняй экспазіцыі маладых, змяніўся падыход мастакоў да творчасці, у іх працах пануюць разнаволанасць, індывідуальны стыль.

На здымку: паклоннікі сучаснага мастацтва.

"Цуд-дзіця з дзіцячага сада" — так назвалі рамантычнае шоу, якое прайшло ў Віцебску. Свае таленты ў песнях і танцах прадэманстравалі юныя выхаванцы дзіцячых садоў.

На здымку: у час шоу.

Фотахроніка БелТА

ПАЛІТЫЧНАЯ ГІСТОРЫЯ

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ІДЭЯ БЕЛАРУСАЎ...

(Гістарыяграфічны аналіз праблемы)

Мікалай СМЯХОВІЧ, кандыдат гістарычных навук. Даследуе пытанні гісторыі Беларусі XVIII-XIX стагоддзяў, праблемы метадалогіі гісторыі.

У пачатку 90-х гг. XX ст. на хвалі нацыянальнага адраджэння прайшлі даволі вострыя дыскусіі па самых розных пытаннях айчынай гісторыі.

Адным з пытанняў, на якое навуковая грамадскасць спрабавала даць адказ, было і пытанне аб нацыянальнай ідэі беларусаў. У дыскусіі па гэтай праблеме вызначыліся, на наш погляд, некалькі накірункаў – гістарычны, філасофскі і культуралагічны. Былі пастаўлены важныя пытанні: ці маюць беларусы сваю нацыянальную ідэю? Да якога гістарычнага перыяду можна аднесці яе зараджэнне? Ці мае яна аўтару і канкрэтны тэкставы змест?

Паспрабуем даць кароткі гістарычны аналіз дыскусіі. Адным з прыхільнікаў гістарычнага накірунку з’яўляецца Арсень Ліс. У артыкуле “Беларуская ідэя і адраджэнне славян” ён адзначае, што “беларуская ідэя пачала фарміравацца ў асяроддзі студэнтаў і прафесараў Віленскага ўніверсітэта ў 10-20-я гг. XIX ст.”. А. Ліс выказвае думку, што менавіта ў Віленскім ўніверсітэце адбылося “выкрышталізаваўне беларускай ідэі ў яе першапачатковай форме”. Гэта стала магчыма дзякуючы дзейнасці Ігнаці Даниловіча, Іосіфа Ярашэвіча, Тэадора Нарбута, Міхаіла Баброўскага. Яны і сталі хроснымі бацькамі беларускай нацыянальнай ідэі, якую яны разумелі як беларускае адраджэнне і найперш адраджэнне беларускай мовы.

Важным этапам у фарміраванні беларускай ідэі было паўстанне 1863 г. на Беларусі. “У час антыцарскага паўстання 1863 г. беларуская ідэя становіцца на новы, практычны рэйкі, выходзіць на палітычную арэну. Асобныя аспекты яе выяўляюцца ўжо на старонках “Мужыцкай праўды”, — падкрэслівае

А. Ліс. Далей ён заўважае: “На рэшце адбываецца, можа, самая большая на той час заваёва беларускай ідэі – уступленне на літаратурную ніву Францішка Багушэвіча, першага буйнога песняра, паэта-дэмакрата, вешчуна нацыянальнага адраджэння”.

Падчас дзейнасці групы “Томан” беларуская грамадская думка здолела “аформіцца як канкрэтная палітычная праграма”, што азначае больш пашырыла ўплыў беларускай ідэі, найперш у асяроддзі інтэлігенцыі. У 90-я гг. мінулага стагоддзя беларуская ідэя была канчаткова сфарміравана і набыла акрэсленыя палітычныя мэты ў вачах сваіх прыхільнікаў. Відавочна, што А. Ліс фактычна аб’ядноўвае нацыянальную ідэю з ідэяй адраджэння беларушчыны.

Да пазіцыі А. Ліса далучаюцца і іншыя навукоўцы. Напрыклад, Мікола Шкідэнак, які таксама падкрэслівае, што ў творах беларускіх пісьменнікаў першай паловы XIX ст. “пачынае выяўляцца і думка палітычнага адраджэння беларускага народу”.

Міхась Біч адзначае ролю К. Каліноўскага ў барацьбе за беларускую дзяржаўнасць, акцэнт у яго на тым, што Каліноўскі “выступаў з патрабаваннем самастойнай Літоўска-Беларускай рэспублікі”. Па аграрнаму і нацыянальнаму пытанням Каліноўскі быў салідарны з лозунгамі расійскіх рэвалюцыянераў-дэмакратаў – А. Герцэна, М. Бакуніна, М. Агарова: зямля – сялянам, воля – правіцям (Літва, Беларусі, Украіне). М. Біч фактычна аб’ядноўвае ідэю дзяржаўнасці і нацыянальную ідэю. Аднак непасрэднае нараджэнне нацыянальнай ідэі ён звязвае з дзейнасцю беларускай інтэлігенцыі, адзначае, што “у 10-20-я гг. XIX стагоддзя сярод інтэлігенцыі уніяцкага і каталіцкага

БЕЛАРУСКИ ГІСТАРЫЧНЫ ЧАСОПІС

ШТО ДУМАЮЦЬ ПРА ЛЁС БЕЛАРУСІ НА БЕЛАРУСІ?

Каб пашырыць улічэнне нашых чытачоў аб усім спектры меркаванняў, прадстаўляем тэма выдання, якія найбольш грунтоўна асвятляюць праблемы гісторыі і сучаснасці Беларусі.

“Беларускі гістарычны часопіс” пачаў выходзіць у свет у 1993 годзе. Ён ставіць на мэце садзейнічанне нацыянальнаму адраджэнню, росту самасвядомасці праз больш глыбокае вывучэнне гісторыі, пашырэнне гістарычных ведаў.

На старонках часопіса з’яўляюцца матэрыялы вядомых і маладых беларускіх вучоных, іх калег з Польшчы, Расіі, Германіі, Літвы, ЗША і іншых краін.

Прапануем вашай увазе шэраг артыкулаў з апошняга нумара часопіса ў газетным варыянце.

веравызнання зараджалася літва-беларуская самасвядомасць. Яна адбілася на навуковай і літаратурнай дзейнасці М. Баброўскага, І. Даниловіча, І. Ярашэвіча, А. Рыпінскага, В. Дуніна-Марцінкевіча, А. Кірка, А. Вярты-Дарэўскага і інш. ... Разам з тым, беларуская нацыянальная ідэя паступова выспявала і ў асяроддзі мясцовай праваслаўнай інтэлігенцыі, выхаванай у расійскай культуры”.

Погляды М. Біча падзяляе і

Г. Лыч, які на пытанне аб змесце беларускай ідэі адказвае, што гэта “дзяржаўнасць, нацыянальная бяспека Беларусі, яе суверэнітэт”.

Да гістарычнага накірунку можна аднесці і даследчыка з Беластоцка Алега Латышонка. У артыкуле “Народзіны беларускай нацыянальнай ідэі” ён піша: “...уласна беларускую нацыянальную ідэю стварылі не шля-

(Заканчэнне на 4-5-й стар.)

САЦЫЯЛЬНАЯ ГІСТОРЫЯ

ВЕРАВЫЗНАЛЬНЫ СКЛАД ДВАРАНСТВА БЕЛАРУСІ 1861-1914 гадоў

Анатоль ЖЫТКО,

кандыдат гістарычных навук. Даследуе праблемы гісторыі дваранства Беларусі.

Беларусь адрознівалася ад іншых рэгіёнаў Расійскай імперыі тым, што тут у 5 заходніх губернях было сканцэнтравана звыш 20% патомных дваран Еўрапейскай Расіі. Удзельная вага вышэйшага саслоўя сярод насельніцтва ў 1858 г. складала 4,5%, у той час як у 50 губернях еўрапейскай часткі імперыі ў сярэднім толькі 1%.

Пытанне аб веравызнанні беларускага дваранства нясе на сабе не столькі рэлігійнае, колькі палітычнае і культурна-нацыянальнае адценне. Рэлігійнае ў тым сэнсе, што вышэйшае саслоўе Беларусі было падзелена на дзве асноўныя часткі – на праваслаўных і католікаў. Гэты падзел абумовіў і палітычную арыентацыю беларускага дваранства: католікі – на каталіцкую Польшчу, а праваслаўныя – на Расію. Калі ўлічыць, што Беларусь (ВКЛ) з сярэдзіны XVI ст. разам з Польшчай утварыла канфедэратыўную, а пазней федэратыўную дзяржаву – Рэч Паспалітую, то гэта абумовіла пераход значнай часткі беларускай шляхты ў каталіцызм.

З другога боку, падзел Рэчы Паспалітай і ўключэнне Беларусі ў склад Расійскай імперыі прывялі да рэлігійнага і палітычнага ўціску беларускай шляхты. Гэта з’явілася адной з палітычных перадумоў фарміравання нацыянальнай самасвядомасці беларускага каталіцкага і, за вельмі рэдкім выключэннем, праваслаўнага веравызнання.

Дваранства Беларусі, як і каталіцкае святарства, было самай высокаадукаванай часткай беларускага грамадства. Таму менавіта яно рэкрутавала з свайго асяроддзя нацыянальную інтэлігенцыю. Менавіта ў яе асяроддзі выспявала дэмакратычная ідэя барацьбы за нацыянальнае вызваленне. Аднак да пачатку XX ст. кола гэтых людзей было не надта шырокае. Таму царскія ўлады закрылі вышэйшыя навучальныя ўстановы ў краі, увялі абмежаванні для набывання вышэйшай адукацыі дваранамі-католікамі, а то і проста высылаі іх за межы Беларусі. За гэту ставілася ліквідацыя патэнцыяльнага нацыянальнага сепаратызму (з пункту гледжання расійскіх улад) беларускага вышэйшага саслоўя.

Як бачым, пытанне аб веравызнанні беларускага набліжэту – гэта не толькі рэлігійнае, а і палітычны аспект.

Звернемся да гістарычнага аспекту гэтай праблемы.

Доўгі час існавала бльтаніна па пытанні, каго ж разумець пад тэрмінам “рускія дваране”, “дваране рускага паходжання”, “няпольскага” і “польскага паходжання”. Гэта выклікала пэўныя цяжкасці ў вызначэнні этнічнай прыналежнасці дваран. Так, у 1878 г. ігуменскі прадвадзіцель дваранства прадставіў спіс павятовага дваранства праваслаўнага веравызнання. Іх колькасць складала 198 чалавек, у тым ліку адзін пратэстант (князь П. Вітгенштэйн) і адзін рэфарматар (буйны землеўласнік А. Грабоўскі). Аднак мінскі губерньскі прадвадзіцель

дваранства на тытульным лісце спіса пазначыў: “Дайце спіс землеўласнікаў рускага паходжання”. У другім спісе значыцца толькі 41 землеўласнік – у асноўным велікаросы праваслаўнага веравызнання. Відаль, астатнія 157 чалавек, за выключэннем П. Вітгенштэйна і А. Грабоўскага, былі праваслаўнымі беларусамі.

Упершыню тэрмін “асоба польскага паходжання” сустракаецца ў законе ад 10 снежня 1865 г., паводле якога такім людзям было забаронена набыць зямлі ў 9 заходніх губернях. Літаральны сэнс гэтага тэрміна азначаў прыналежнасць да польскай нацыянальнасці. Аднак наконт таго, хто ў Заходнім краі з’яўляецца “асобай польскага паходжання”, у законе нічога не гаварылася.

З цягам часу ў адміністрацыйнай практыцы ўсталявалася атаясамліванне паняццяў “польскае паходжанне” і “рымска-каталіцкае веравызнанне”. Па сутнасці, усіх беларускіх дваран-католікаў залічвалі да “асоб польскага паходжання”. Толькі напрыканцы 1904 г. П. Святаполк-Мірскі, які быў прызначаны міністрам унутраных спраў (да гэтага ён з’яўляўся віленскім генерал-губернатарам), зрабіў спробу ўраўнаважыць у правах мясцовых дваран-католікаў 9 заходніх губерняў з рускім дваранствам. У запісе, падрыхтаваным яго ведамствам, у прыватнасці, гаварылася: “У той час, як задача ўрада ў адносінах да Заходняга краю павінна была б мець за мэту раз’яднанне паняццяў, больш дакладна, з’яў каталіцызму і паланізму, іншымі словамі, развіццё ў свядомасці мясцовага насельніцтва думкі, што яно хоць і каталіцкае, але не польскае... нашы законы імкніцца пераканаць няпольскія народнасці ў тым, што раз’яны католікі, то, значыць, і палікі”.

Зразумела, што такі падыход быў выкліканы палітычнымі матывамі, а не толькі асабістым меркаваннем міністра. Напярэдадні рэвалюцыі абвастрылася нацыянальнае пытанне. Шмат партый выступіла з патрабаваннем права на нацыянальнае самавызначэнне нярускіх народаў. Узмацаўся і польскі нацыянальны рух за аднаўленне дзяржаўнасці Польшчы ў межах 1772 г. Заявіла пра сябе Беларуская сацыялістычная грамада, якая выступала за поўнае самавызначэнне народаў.

Таму ў якасці абгрунтавання сваёй пазіцыі міністэрства ўнутраных спраў зрабіла наступную выснову: “Садзейнічанне ў сучасны момант развіццю самасвядомасці няпольскіх народнасцей у Заходнім краі шляхам скасавання ў адносінах да іх існуючых абмежаванняў з’яўляецца задачай урада”.

Хоць міністэрства і прапанавала ўраўнаважыць у правах усіх дваран-католікаў Заходняга краю з рускім вышэйшым саслоўем, аднак кабінет міністраў, які распрацоўваў за-

(Заканчэнне на 6-й стар.)

ФАЛЕРЫСТЫКА

КАВАЛЕРЫ ОРДЭНАЎ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ З ВЯЛІКАГА КНЯЗТВА ЛІТОВСКАГА

Дзмітрый КАРПЕВІЧ, аспірант.

Вывучае пытанні фалерыстыкі і сацыяльна-палітычную гісторыю Беларусі XVIII стагоддзя.

У Рэчы Паспалітай, як і ў іншых краінах Еўропы, вышэйшымі ўзнагародамі дзяржавы былі ордэны. Але з’явіліся яны тут значна пазней. Прычына таму – асабліваці палітычнай сістэмы Рэчы Паспалітай, дзе дзяржаўны лад набліжаўся да шляхецкай рэспублікі. Выбранне караля, які дзеля паспяховай элекцыі (выбару). – Д.К.) вымушаны быў гарантаваць шляхцам усё большыя правы, прывяла да канцэнтрацыі ў руках гэтага саслоўя амаль поўнай улады. А паколькі з XVI ст. ордэны ў Еўропе сталі знакамі каралеў-

скай міласці да сваіх прыхільнікаў з магнатэрыі і чужаземцаў, то шляхта Рэчы Паспалітай ставілася да іх стрымана.

Першым ордэнам Рэчы Паспалітай лічыцца заснаваны каралём Уладзіславам Вазам у 1637 г. ордэн Бязгрэшнага Зачацця Дзевы Марыі. Але ўвядзенне ордэна стала прадметам гарачых спрэчак сярод шляхты, і ён перастаў існаваць.

Лепшы лёс напаткаў тры ўзнагароды, якія былі заснаваны ў XVIII ст., а менавіта ордэны Белага Арла, св. Станіслава і Virtuti Militari (“За ваенныя заслугі”). Пра гісторыю

гэтых узнагарод “Беларускі гістарычны часопіс” ужо пісаў. Паспрабуем расказаць пра людзей, якіх узнагароджвалі ордэнамі Рэчы Паспалітай і менавіта пра тых, што паходзілі з Вялікага княства Літоўскага.

Вышэйшай узнагародай у Рэчы Паспалітай быў ордэн Белага Арла, які заснаваў кароль Аўгуст II у лістападзе 1705 г. Першапачаткова гэта ўзнагарода ўяўляла сабой медаль. Яго атрымалі “людзі мяча”: гетман вялікі літоўскі Міхал Сервацы Вішнявецкі і гетман польны літоўскі Рыгор Агінскі, канцлер ВКЛ Кароль

Станіслаў Радзівіл. У той час гэта былі самыя ўплывовыя асобы, якія падтрымлівалі Аўгуста II.

Трэба адзначыць, што першапачаткова ордэн Белага Арла з’яўляўся больш прыватнай, каралеўскай узнагародай. Толькі з 1713 г. можна гаварыць пра ордэн Белага Арла як дзяржаўную ўзнагароду. Ордэн не меў свайго статута. Пры ўзнагароджванні кіраваліся палажэннямі статута ордэна Бязгрэшнага Зачацця Дзевы Ма-

(Заканчэнне на 4-5-й стар.)

ФАЛЕРЫСТЫКА

КАВАЛЕРЫ ОРДЭНАЎ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ З ВЯЛІКАГА

(Заканчэнне. Пачатак на 3-й стар.)

ры, з якога вынікала, што кавалер ордэна павінен быў падходзіць з шляхты. Пры Аўгусте II з 50 чалавек, адзначаных ордэнам, 24 былі іншаземцы.

З Вялікага княства Літоўскага Аўгуст II узнагародзіў ордэнам каля 10 асоб. У 1713 г. ордэн атрымаў маршалак вялікі літоўскі Аляксандр Сапега, у 1722 г. былы маршалак Сандамірская канфедэрацыі, надзейны прыхільнік Аўгуста II, польны гетман літоўскі і полацкі ваявода Станіслаў Дэнгоф. У 1726 г. ордэнам быў узнагароджаны Міхал Фрэдэрык Чартарыйскі. Пазней, у 1752 г., ён заняў пасаду канцлера Вялікага княства Літоўскага і адыграў значную ролю ў палітычным жыцці краіны ў 50—60-я гг. XVIII ст. У 1727 г. ордэн атрымаў канюшы вялікі літоўскі і староша перамышльскі Міхал Казімір Радзівіл Рыбанька. Потым ён будзе віленскім ваяводам і гетманам вялікім літоўскім, стане на чале самага багатага магнатскага роду і "гетманскай" партыі ў ВКЛ.

Адным з кавалераў ордэна быў Ян Фрэдэрык Сапега, які атрымаў яго ў 1730 г. У той час ён быў кашталянам трокскім і таксама вядомы як аўтар першай кнігі пра гісторыю ордэна Белага Арла, якая была выдадзена ў 1730 г. на лацінскай і польскай мовах і па сённяшні дзень з'яўляецца істотнай крыніцай пры вывучэнні гісторыі ўзнагарод у Польшчы, Беларусі і Літве.

Пры Аўгусте III (1733-1763) захоўвалася адмоўнае стаўленне шляхты да каралеў-

скага ордэна. Па-ранейшаму кавалерамі ордэна Белага Арла ў асноўным былі прадстаўнікі магнатэрыі альбо чужаземцы. У гэты час з 335 асоб, якія былі ўзнагароджаны, 113 былі іншаземцы.

Сярод шляхты Вялікага княства Літоўскага Аўгуст III адзначыў звыш 70 чалавек, перш

Марцін Пачобут-Адляніцкі.

за ўсё гэта былі сенатары, ваяводы і кашталяны. У 30-я гг. XVIII ст. адным з першых у ВКЛ ордэн атрымаў віцебскі ваявода Марцыян Агінскі. Значым, што ён быў маршалакам Літоўскай канфедэрацыі, якая выступала супраць Аўгуста III і лічыла каралём Рэчы Паспалітай Станіслава Ляшчынскага. Але рашучасці канфедэратам надоўга не хапіла, бо давялося весці барацьбу з Расіяй і Прусіяй. У ліпені 1736 г. на сойме была зацверджана ўлада Аўгуста III, і ўжо ў жніўні гэтага года "за вялікія заслугі перад Айчынаю" ордэн атрымалі былы вораг новага караля Марцыян Агінскі, а таксама яго сын — абозны вялікі літоўскі Ігнацій Агінскі...

...У апошнія чатыры гады праўлення Аўгуста III з Вялікага княства Літоўскага сярод іншых узнагароду атрымалі мсціслаўскі кашталян Ян Забела, берасцейскі кашталян Андрэй Абрамовіч, гетман польны літоўскі Юзаф Сасноўскі, маршалак надворны Юзаф Сангушка. У 1762 г. ор-

Ігнацій Якуб Масальскі.

дэн атрымаў палітычны дзеяч і пісьменнік Удальрык Крыштаф Радзівіл, аўтар кнігі "Апісанне клопатаў людзей усіх саслоўяў" і "Агульная гісторыя".

Акрамя свецкіх асоб кавалерамі ордэна былі і некалькі прадстаўнікоў каталіцкай іерархіі, а менавіта віленскі біскуп Міхал Зяньковіч, жмудскі біскуп Антоній Тышкевіч. Узнагароду таксама атрымаў у 1762 г. Ігнацій Якуб Масальскі, які займаў больш за 30 гадоў пасаду віленскага біскупа і адыграў у 60—90-я гг. XVIII ст. значную ролю ў палітычных працэсах не толькі Вялікага княства Літоўскага, але і ўсёй Рэчы Паспалітай. Як першы старшыня Камісіі народнай

адукцыі па ВКЛ, ён шмат зрабіў для развіцця асветы і адукцыі на Беларусі.

Сярод магнатскага роду Вялікага княства Літоўскага ў першай палове XVIII ст. па колькасці ўзнагароджаных ордэнам Белага Арла вылучаліся Сапегі, Радзівілы і Агінскія, якія мелі адпаведна па 9, 8, 7 кавалераў ордэна, і гэта зразумела, бо менавіта прадстаўнікі гэтых родаў у першай палове XVIII ст. адыгрывалі важную ролю ў жыцці не толькі Вялікага княства Літоўскага, але і ўсёй Рэчы Паспалітай.

Падчас праўлення Станіслава Аўгуста Панятоўскага (1764-1795 гг.), які стаў каралём Рэчы Паспалітай пасля смерці Аўгуста III, па-ранейшаму важнейшай узнагародай краіны заставаўся ордэн Белага Арла, якім адзначалі магнатаў і асоб, якія займалі важныя дзяржаўныя пасады. Аднак ім былі ўведзены яшчэ два ордэны: св.Станіслава і Virtuti Militari. Ордэн св.Станіслава быў зацверджаны каралём 7 мая 1765 г. Ён меў адну ступень і быў разлічаны для больш шырокіх слаёў шляхты. Таму не дзіўна, што колькасць асоб, адзначаных гэтымі ўзнагародамі, істотна адрозніваецца. Так, ордэн Белага Арла за час праўлення Станіслава Аўгуста Панятоўскага атрымалі 551, а ордэн св.Станіслава — каля 1700 чалавек.

Варта адзначыць адзін істотны момант. Стваралася іерархія ордэнаў. Цяпер, каб стаць кавалерам ордэна Белага Арла, неабходна было мець ордэн св.Станіслава, але на першым часе бывала, што ім адзначаліся і тыя, хто ўжо меў вышэй-

шую ўзнагароду...

...8 мая 1765 г. ордэн св.Станіслава атрымаў падкарбі надворны літоўскі і гарадзенскі староста Антоні Тызенгаўз. Гэта вельмі супярэчлівая асоба на палітычным небасхіле Рэчы Паспалітай 60-80-х гг. XVIII ст. Ён паходзіў з нерадавітай шляхты,

Міхал Францішак Карповіч.

аднак быў асабістым сябрам Станіслава Панятоўскага. Стаўшы каралём, Станіслаў Аўгуст звязваў з сваім колішнім сябрам пэўныя надзеі на рэфармаванне краіны. У 1765 г. А.Тызенгаўз прыняў кіраўніцтва каралеўскім эканоміямі на тэрыторыі Беларусі і Літвы. У прадмессях Гародні было заснавана больш за дзесяць розных фабрык (суконная, панчошыная, зброяная і інш.). Аднак працавалі яны з малым прыбыткам або нават са стратай. А.Тызенгаўз правёў шэраг змен у земляробстве, якія грунтаваліся на ўзмацненні паншчыны, што прывяло нават да паўстання сялян. Разам з тым шмат чаго зрабіў А.Тызенгаўз для пашырэння асветы ў краі, а такса-

ма для пабудовы ў Гародні прамыслова-культурнага цэнтра. У 1771 г. ён быў адзначаны ордэнам Белага Арла. Няўдалая гаспадарчая палітыка, інтрыгі магнатаў сталі прычынай адхілення ў 1780 г. А.Тызенгаўза ад кіравання эканоміяй...

...У перыяд праўлення Станіслава Аўгуста ў ВКЛ ордэнам Белага Арла было адзначана каля 70 асоб, а ордэнам св.Станіслава — каля 330 чалавек. Сярод узнагароджаных абодвума ордэнамі ў 60—80-я гг. XVIII ст. трэба назваць стольніка вялікага літоўскага Юзафа Клеменса Чартарыйскага (ордэн св.Станіслава атрымаў 1765 г.; ордэн Белага Арла ў 1767 г.), трокскага ваяводу Андрэя Ігнація Агінскага (1769 г., 1770 г.), мінскага ваяводу Тадэвуша Бужынскага (1766 г., 1769 г.), наваградскага ваяводу Юзафа Несялюскага (1772 г., 1774 г.). У 1773 г. адразу двума ордэнамі, што было вельмі рэдка, быў адзначаны мечнік вялікі літоўскі, а пазней кашталян і ваявода віленскі Міхал Еранім Радзівіл. У 1774 г. ордэн св.Станіслава, а ў 1779 г. ордэн Белага Арла атрымаў выхаванец варшаўскай Рыцарскай школы генерал артылерыі Казімер Нестар Сапега. Пазней ён падтрымаў вайсковыя рэформы і прыняў актыўны ўдзел у паўстанні 1794 г. У сярэдзіне 80-х гг. таксама двума ордэнамі Рэчы Паспалітай быў адзначаны абозны вялікі літоўскі Кароль Прозар. У 1794 г. ён быў адным з кіраўнікоў паўстання ў Вялікім княстве Літоўскім.

Сярод узнагароджаных у г-

ПАЛІТЫЧНАЯ ГІСТОРЫЯ

(Заканчэнне. Пачатак на 3-й стар.)

хешкія паэты і рэвалюцыянеры, а гістарычна адукаваныя спакойныя пановічы. Драма ў тым, што не было каму іх слухаць". А.Латышонак выказвае думку, што да гэтых "спакойных пановічаў" належалі М.Баброўскі і І.Даніловіч ды іншыя прафесары Віленскага ўніверсітэта, якія "марылі аб аднаўленні незалежнага ад Рэчы Паспалітай Вялікага княства Літоўскага, вяртанні дзяржаўнага статусу беларускай мове і праўніцтва нацыянальнаму рэлігію". А.Латышонак фактычна ідэнтыфікуе нацыянальную ідэю з ідэяй дзяржаўнага і культурнага адраджэння.

Аднак у "дзяржаўнікаў" ёсць апаненты. Так, польскі даследчык беларускай гісторыі Рышард Радзкі не без падстаў адзначае, што М.Баброўскі і І.Даніловіч "не развілі сваіх ідэй настолькі, каб тыя сталі адзначна нацыянальнымі, і не пакінулі сваіх пераемнікаў". Ён звязвае пачатак беларускай ідэі з сацыяльна-рэвалюцыйным рухам, гаворыць, што ўпершыню сучасная ідэя беларускага народа, выразна намычаная палітычным зместам, была прадстаўлена ў друкаваных папярэдніх нумарах выддзенага ў 1884 г. часопіса "Гомон".

Адным з прадстаўнікоў філасофскага напрамку ў дыскусіі з'яўляецца Уладзімір Конан. У артыкуле "Аб беларускай ідэі" ён выказвае думку, што адным з твораў беларускай ідэі з'яўляецца беларускі паэт і філосаф Ігнат Канчэўскі (Абдзіраловіч). На думку У.Конана, менавіта Л.Абдзіраловіч "вызначыў сутнасць гістарычнага лёсу беларусаў і беларускай ідэі". Сутнасць беларускай ідэі заключаецца ў творчых адносінах да быцця, у непрыняцці антыгуманых догм і прынцыпаў гэтага быцця, звязаных як з капіталізмам, так і з камунізмам. У гэтым кантэксце беларусам уласцівы не рэвалюцыйныя, а творча-эвалюцыйныя адносіны да духоўнага абнаўлення грамадства і асобы. Адказваючы на пытанне аб змесце нацыянальнай ідэі беларусаў, У.Конан падкрэслівае: "Гістарычнае прызначэнне Беларусі — стварэнне духоўна-культурнага і геапалітычнага мосту паміж Усходам і Захадам". Пачатак такому ўспрыняццю беларускай ідэі паклалі яшчэ беларускія магнаты ў 1572-1578 гг., калі яны выступілі з прапановай уніі Рэчы Паспалітай і Маскоўскай дзяржавы. На нашу думку, у такім разуменні нацыянальная ідэя выступае не як гістарычна-змястоўная катэгорыя, а як эвалюцыйны шлях у пошуках і вызначэнні народам свайго месца ў геапалітычным арэале еўра-

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ІДЭЯ БЕЛАРУСАЎ...

пейскіх народаў. Сваю думку пра беларускую ідэю, але з іншым філасофскім адценнем выказвае Сяргей Дубавец. У артыкуле "Падставы рацыянальнага нацыяналізму" ён гаворыць, што "беларуская нацыянальная ідэя ў гісторыі выяўляецца рацыянальна", што гэта найперш "вера ў свае сілы", што на практыцы "беларуская ідэя — гэта беларускі шлях" у гістарычным развіцці.

У артыкуле Віктара Боўша "Асэнсаванне нацыянальна-самабытнага ў развіцці нацыі і народаў" нацыянальная ідэя звязваецца з гістарычнай місіяй народа. Ён падкрэслівае, што "па ступені абагульнення нацыянальная ідэя займае сваё месца побач з катэгорыямі нацыянальнага духу і нацыянальнай душы. Яна мае адвартыны змест і адрозніваецца, бадай, толькі большым акцэнтаваннем галоўнай нацыянальнай мэты, прызнання, сэнсу падключэння нацыі да глабальных працэсаў". Далей В.Боўш дадае, што "нацыянальнае прызначэнне і нацыянальны характар як два бакі нацыянальнасці ўтвараюць адначасова ядро нацыянальнага духу, нацыяналь-

най душы, нацыянальнай ідэі". Нацыянальная ідэя з'яўляецца адлюстраваннем нацыянальнай сваясабытнасці народа, і гэтая сваясабытнасць у ёй замацоўваецца. Важна адзначыць, што В.Боўш адносіць катэгорыю нацыянальнай ідэі "да фундаментальных паняццяў", што гэтае паняцце "адлюстроўвае пераважна духоўныя і маральна-псіхалагічныя якасці і рысы" і адыгрывае істотную ролю ў жыцці народа і нацыі.

В.Боўш пагаджаецца з думкай У.Салаўёва, што "арганічная функцыя, якая ўскладзена на тую ці іншую нацыю ў гэтым усяленскім жыцці, — вось яе сапраўдная нацыянальная ідэя, якая справядку ўстаноўлена ў плане Бога". Варта нагадаць, што месійскі характар нацыянальнай ідэі адзначалі многія расійскія філосафы. Так, С.Булгакаў сцвярджаў, што "нацыянальная ідэя абавязана не толькі на этнаграфічныя і гістарычныя падмуркі, але найперш на рэлігійна-культурныя, яна засноўваецца на рэлігійна-культурным месіястве, у якім з неабходнасцю адліваецца ўсякае свядомае нацыянальнае пачуццё. Так гэта было ў найвялік-

шага носьбіта рэлігійна-месіянскай ідэі — у старажытным Ізраілі, так гэта застаецца і ва ўсякага вялікага гістарычнага народа". С.Булгакаў дадае, што менавіта так разумелі нацыянальную ідэю Ф.Дастваеўскі, славянафілы, У.Салаўёў, якія звязвалі яе з сушэснымі задачамі рускай царквы або рускай культуры.

Да гэтых думак і разваг У.Салаўёва і С.Булгакава стасуюцца меркаванні не толькі В.Боўша, але і іншых беларускіх навукоўцаў. Так, Аляксандр Анціпенка ў артыкуле "Еўрапейскі і хрысціянскія ідэі беларускасці" адзначае, што "ідэя нацыі ці народа ёсць хоць і недасканалым, але ж вобразам хрысціянскай еднасці людзей", таму і нацыянальную ідэю "можна разглядаць у якасці прыступкі на шляху да спасціжэння найбольш глыбокай ідэі хрысціянскай саборнасці".

Праблема нацыянальнай ідэі ў асэнсаванні В.Боўша і І.Анціпенкі патрабуе, на наш погляд, істотных укладненняў. Калі нацыянальную ідэю разглядаць "у плане Бога", тады трэба прызнаць, што ёй уласцівы такія якасці, як міфалагічнасць і некачарая ірацыянальнасць. Яшчэ

М.Бярдзюеў адзначаў: "Усе спробы рацыянальнага вызначэння нацыянальнасці вядуць да няўдач. Прыроду нацыянальнасці нельга вызначыць па нейкіх рацыянальна-умоўных прыкметах. Ні раса, ні тэрыторыя, ні мова, ні рэлігія не з'яўляюцца прыкметамі, якія вызначаюць нацыянальнасць. Нацыянальнасць — складанае гістарычнае ўтварэнне, яна фарміруецца ў выніку кроўнай сумесі рас і плямён, шматлікіх перамеркаванняў зямель, з якімі яна звязвае свой лёс, і духоўна-культурнага працэсу, які стварае яе непаўторны вобраз... Нацыянальнасць — патэтная, містычная, ірацыянальная, як і ўсякае індывідуальнае быццё".

Ігар Бабкоў прапаноўвае "разглядаць нацыянальную ідэю як нацыянальны архіў або нацыянальны гіпертэкст; нацыянальную самастойнасць — як актуальны сённяшні эрэс, г.зн. частку агульнай нацыянальнай ідэі, якая запатрабавана цяперашняй культурнай звычковасцю". Уладзімір Роўда звяртае ўвагу на практычны аспект праблемы. Ён разважае аб "нацыянальнай ідэі як форме артыкуляцыі інтарэсаў

КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

тыя гады толькі ордэнам св. Станіслава можна згадаць грамадскага і дзяржаўнага дзеяча Польшчы і ВКЛ, аўтара аграрных рэформ Паўла Ксаверыя Бжастоўскага (1767 г.), слонімскага староства Ігнація Стравінскага (1770 г.), лідскага земскага пісара Аляксандравіча (1770 г.), мінскага падкаморага Юзафа Прашынскага (1771 г.), пінскага маршалка Юзафа Кужанецкага (1774 г.), рагачоўскага староства Міхала Пацея (1775 г.), ашмянскага староства Тадэвуша Коцела (1775 г.), рэчыцкага маршалка Казіміра Галецкага (1778 г.).

...У 1788-1792 гг., падчас працы Чатырохгадовага Сойма, вельмі моцна актывізавалася палітычнае жыццё краіны. Частка шляхты рабіла пэўныя крокі, каб рэфармаваць і вывесці з крызісу Рэч Паспалітую. Культурна-адукацыйны пазней стаў прыняць Канстытуцыю 3 мая 1791 г. Адным з сродкаў пошуку прыхільнікаў рэформ былі розныя заахвочванні шляхты, у тым ліку ўзнагароджванне ордэнамі. Калі за першыя дваццаць гадоў праўлення Станіслава Аўгуста Панятоўскага ордэн св. Станіслава атрымалі 735, а ордэн Белага Арла 234 шляхціцы, то за 1788—1792 гг. ордэнам св. Станіслава адзначаны 649, а ордэнам Белага Арла 210 чалавек. З Вялікага княства Літоўскага ў гэты перыяд больш за 100 чалавек атрымалі ордэн св. Станіслава, а каля 50 – ордэн Белага Арла.

...У 1792 г. вышэйшую ўзнагароду краіны атрымалі некалькі кіраўнікоў мясцовых органаў улады. Напрыклад, маршалкі – аршанскі Мікалай Храпавіцкі, пінскі Францішак

Друцкі, рэчыцкі Казімір Хлявінскі, гарадзенскі Казімір Волмер, старосты – наваградскі Тадэвуш Чацкі і вілейскі Юзаф Пац. Гэта было не выпадкова, бо менавіта ад мясцовых павятовых улад шмат чаго залежала ў падтрымку рэформ, якія праводзіў Сойм.

З кавалераў ордэна св. Станіслава з ВКЛ у гэты час таксама значную частку складалі прадстаўнікі павятовых улад. Напрыклад, у 1789 г. ордэнам былі адзначаны магільскі маршалак Ян Галынскі, пінскі падкамора Людвік Ажэшка; у 1790 г. – гарадзенскі падкамора Францішак Юндзіл, наваградскі стольнік Міхал Гітэр, мінскі староста Міхал Бжастоўскі; у 1791 г. – лідскі староста Юзаф Сшыпён, аршанскі падстолі Ігнацій Амульскі. Узнагароду тады таксама атрымалі і многія афіцэры з войска ВКЛ. Напрыклад, генерал-паручнік Бенядыкт Ваўжэцкі, генерал-маёр Ідэльфонс Стрытынскі, Ян Агінскі, Мікалай Радзівіл (у 1792 г. ён атрымаў і ордэн Белага Арла), Адам Плятэр, генерал-інспектар Павел Грабоўскі, палкоўнік Кароль Мараўскі.

Станіслаў Панятоўскі.

У 1791 г. ордэн св. Станіслава атрымаў віленскі прэлат, а пазней прэзідэнт Трыбунала цывільнага Францішак Ксаверы Богуш. У часы дзейнасці Барскай канфедэрацыі ён быў адным з кіраўнікоў у Вялікім княстве Літоўскім. Актывны ўдзел прыняў у паўстанні 1794 г., за што быў сасланы ў Расію. Пазней, пасля вяртання на Бацькаўшчыну ў 1803 г., пачаў займацца галоўным чынам навуковай дзейнасцю. Напісаў шэраг прац па гісторыі, філасофіі, тэалогіі, а таксама некалькі літаратурных твораў.

У 1793 г. ордэнам св. Станіслава была адзначана 101 асоба. З іх каля 40 чалавек былі з Вялікага княства Літоўскага. Такія вялікая, як ніколі, колькасць “літоўскіх” кавалераў сведчыць пра значную ролю менавіта шляхты ВКЛ у падзеях на пачатку 90-х гг. XVIII ст.

Як бачна з вышэйпрыведзеных фактаў, ордэны ў Рэчы Паспалітай маглі атрымаць у асноўным прадстаўнікі магнатскіх родаў, асобы, якія займалі пэўныя дзяржаўныя пасады альбо з’яўляліся каталіцкімі іерархамі і адгравалі значную ролю ў сацыяльна-палітычным жыцці краіны.

Аднак у час праўлення Станіслава Аўгуста Панятоўскага магчымаць атрымаць узнагароду мелі прадстаўнікі і іншых сацыяльных груп. Так, ордэнам св. Станіслава адзначаліся і уніяцкія іерархі. Напрыклад, у 1775 г. ордэн атрымаў берасцейскі біскуп Антоні Младоўскі, у 1779 г. – пінскі біскуп Гедзён Гарбацкі.

Вядомыя дзеячы культуры і навукі Рэчы Паспалітай таксама маглі стаць кавалерамі ордэнаў краіны. Пэўная частка іх

была з Вялікага княства Літоўскага.

Кавалерамі абодвух ордэнаў Рэчы Паспалітай былі беларускі вучоны, пэніменнік, па-літвычны дзеяч Станіслаў Богуш-Сестранцэвіч, ...грамадскі палітычны і дзяржаўны дзеяч ВКЛ, а таксама публіцыст, паэт, перакладчык, уладальнік знакамітай бібліятэкі Іаахім Храптовіч, палітычны дзеяч, дыпламат, адзін з кіраўнікоў паўстання 1794 г. у ВКЛ, а таксама вядомы кампазітар Міхал Клеафас Агінскі...

У 1785 г. ордэнам св. Станіслава, а ў 1793 г. ордэнам Белага Арла быў адзначаны вядомы беларускі асветнік Марцін Пачобут-Адлянцік. Як рэктар віленскага ўніверсітэта, М. Пачобут-Адлянцік прымаў актыўны ўдзел у працы Камісіі народнай адукацыі па ВКЛ. Ён быў першым дырэктарам Віленскай астранамічнай абсерваторыі, заснавальнікам навуковай школы, якая вяла даследаванні ў галіне астранамічнай навукі і зрабіла некалькі адкрыццяў у гэтай сферы. З адзначаных ордэнаў св. Станіслава трэба прыгадаць мысліцеля, гісторыка, літаратара Міколу Вольскага, ...а таксама палітычнага і царкоўнага дзеяча,

Францішак Ксаверы Богуш.

багаслова і асветніка Міхала Францішка Карповіча. Апошні, дарчы, займаўся таксама выкладчыцкай і прапаведніцкай дзейнасцю, пісаў вершы, прапавандаваў ідэі французскіх асветнікаў. Ён гарача падтрымаў Канстытуцыю 3 мая 1791 г., а таксама прыняў актыўны ўдзел у паўстанні 1794 г.

Ордэны Белага Арла і св. Станіслава былі перш за ўсё ўзнагародамі за грамадзянскія заслугі. Доўгі час у Рэчы Паспалітай не было ваеннага ордэна. Такой узнагародай стаў ордэн Virtuti Militari. Гісторыя гэтай узнагароды непасрэдна звязана з вайною ў абарону Канстытуцыі 3 мая 1791 г., якая распачалася ў 1792 г. Рашэнне пра ўвядзенне ўзнагароды было прынята Станіславам Аўгустам Панятоўскім на пачатку чэрвеня 1792 г. Першапачаткова яна ўяўляла сабой медаль, які вырабляўся з серабра і золата. Першымі гэты знак 25 чэрвеня 1792 г. атрымалі салдаты і афіцэры дывізіі Юзафа Панятоўскага, якія вызначыліся мужнасцю і храбрасцю ў баях.

Пазней медаль пераўтварыўся ў ордэн, заснаваны па ўзору аўстрыйскага ордэна Марыі Вольскага, ...а таксама палітычнага і царкоўнага дзеяча,

Ян Фрэдэрык Сапега.

шчымы трыма – залатым, камандорскім і кавалерскім крыжамі – згодна са статутам, меркавалася адзначаць афіцэраў, а чацвёртай і пятай – залатым і сярэбраным крыжамі – салдат. Агульная колькасць адзначаных ордэнам Virtuti Militari да яго забароны складала 526 асоб. Камандорскім крыжам быў адзначаны адзіны Юзаф Панятоўскі. Кавалерскім крыжам узнагароджана 86, а сярэбраным 439 чалавек. На сённяшні дзень вядомыя прозвішчы толькі 154 кавалераў ордэна, з якіх 40 – гэта салдаты і афіцэры войска ВКЛ (27 адзначаны кавалерскім і 13 сярэбраным крыжамі)...

...Сярод узнагароджаных сярэбраным крыжам былі... некалькі салдат 2-га і 8-га літоўскіх рэгыментаў: Казіміраў, Юркевіч, Федаровіч, Каржанеўскі, Галашкевіч. Безумоўна, гэта былі выхадцы з сялян, а вядомы польскі даследчык К. Філіпаў лічыць іх праславаўшымі беларусамі. Шмат хто з узнагароджаных вайсковым ордэнам прыняў актыўны ўдзел у паўстанні 1794 г.

Такім чынам, ордэнам Белага Арла ў час існавання Рэчы Паспалітай было адзначана каля 940 асоб, ...ордэнам св. Станіслава каля 1 700, а ордэнам Virtuti Militari 526 чалавек. Сярод іх з Вялікага княства Літоўскага вышэйшы ордэн краіны атрымалі каля 200 асоб, ордэн св. Станіслава – каля 330 чалавек. Што датычыцца вайскавой узнагароды, то вядомыя толькі прозвішчы 40 салдат і афіцэраў з войска ВКЛ.

У 1795 г., пасля трэцяга падзелу, знікла з палітычнай карты Рэч Паспалітай. Далейшы лёс ордэнаў, пра якія ішла размова, вельмі цікавы, мудрагелісты і розны.

грамадзянскай супольнасці”, здольнай “аб’яднаць людзей розных сацыяльна-палітычных думак, прадстаўнікоў супрацьлеглых арэнтацый”.

Кожны з прадстаўнікоў як гістарычнага, так і філасофскага напрамкаў, на нашу думку, мае рацыянальныя погляды і меркаванні. Разам з тым, на пытанне, ці маюць беларусы канкрэтнае паніццё “нацыянальнай ідэі”, адказаў яны не даюць...

...Для больш глыбокага асэнсавання сутнасці беларускай нацыянальнай ідэі варта звярнуцца да гісторыі іншых краін...

...У беларускай гістарыяграфіі гісторыя і вопыт складвання амерыканскай і іншых нацый, на жаль, не асэнсаваны. Таму нагадаем, што амерыканцы не мелі агульнагістарычнага мінулага. Штогод у краіну прыязджала мноства новых імігрантаў з самых розных краін, і ўсе яны былі носьбітамі розных культур.

Пры заснаванні дзяржавы патрэбна была ідэя, каб яна стала “плаўільным катлом” новай нацыі, якая магла б уплываць на фарміраванне светапогляду і на камунікацыйную функцыю культуры ўвогуле. Ідэя барацьбы за права на жыццё, свабоду і імкненне да пачыснага была блізкай і зразумелай ўсяму грамадству і кожнаму чалавеку. Т.Джэферсан, адзначаючы ролю амерыканскай ідэі ў стварэнні і жыцці нацыі, га-

варыў у 1805 г.: “Бог веў нашых продкаў так, як некалі ізраільціан”...

Французская нацыя завяршыла сваё фарміраванне ў XVIII ст. У гэты час вырасла і заявіла пра сябе яе інтэлігенцыя, якая ўзначаліла барацьбу французў супраць феадальнай іерархіі. Інтэлігенцыя адыграла вялікую ролю ў фарміраванні новага нацыянальнага светапогляду ў межах трыяды: космас – тэас – сатэрыяс, што было характэрна для XVII-XVIII стст.

Імёны Франсуа-Мары Аруэ (Вальтэра), Шарля Луі Мантэск’е, Жан Жака Русо, Дэні Дзідро, Жана Д’Аламбера, Даніэля Дэ Сіля сталі вядомымі ва ўсім свеце.

У філасофскіх дыскусіях нарадзілася нацыянальная ідэя французў: “Liberte! Egalite! Fraternite!” Гэтая ідэя – “Свабода! Роўнасць! Братэрства!” – стала вызначальнай не толькі для французў. Яна стала імпульсам, які надаў жыццёвую сілу нацыянальным ідэям іншых народаў, у тым ліку і беларускай.

Нацыянальная ідэя амерыканцаў і французў нарадзілася ў барацьбе гэтых народаў з такой з’явай, як “выклік гісторыі”. А.Тойнбі заўважае: “Прадстаўнікі аднаго і таго ж віду грамадства, апынуўшыся ў адвольных умовах, зусім па-рознаму рэагуюць на іспыт – так званы

выклік гісторыі. Адны адразу ж гінуць; другія выжываюць за такі кошт, што пасля гэтага ні на што не здольныя; трэція так удала супрацьстаяць выкліку, што выходзяць не толькі не знішчэннымі, але наадварот, ствараюць больш спрыяльныя ўмовы для пераадолення цяжкасцей, якія іх чакаюць у будучым”. Далей А.Тойнбі падкрэслівае: “З навуковага пункту гледжання можа здацца чыстай выпадковасцю тая акалічнасць, што матэрыяльныя сродкі, створаныя чалавекам, валодаюць большай здольнасцю да выжывання, чым здабыткі чалавечай душы – грамадскія інстытуты, пачуцці, ідэі. У сапраўднасці, калі гэты ментальны апарат задзейнічаны, ён адгравывае куды больш важную ролю для чалавека, чым матэрыяльная сфера яго жыцця”.

У XIX ст. гісторыя кінула выклік беларусам і іншым народам Расійскай імперыі, якая, як адзначаў У.Ленін, ператварылася ў “турму народаў”.

К.Каліноўскі... ў апошнім сваім звароце да беларускага народа пісаў: “Горка пакінуць зямельку родную і цябе, дарагі мой народзе. Грудзі застогнуць, забаліць сэрца, але не жаль згінуць за тваю праўду. Прымі, народзе, шчырасці слова мае прадсмертнае... Ваюй, народзе, за сваё чалавеццае і народнае права, за сваю веру, за зямлю сваю родную”. Гэтыя словы К.Каліноўскага сталі

яго духоўным заповітам, нацыянальнай ідэяй беларусаў. Гэта ўздымае К.Каліноўскага на ўзровень з бацькамі-заснавальнікамі ЗША.

Што ж такое “чалавеццае права”? К.Каліноўскі тлумачыць: гэта права нацыі на вольнасць, “якую мы самі, мужыкі, паміж сабою зробім”. Гэта простае і зразумелае для ўсіх выказанне думкі аб свабодзе і суверэнным праве кожнага народа жыць не ў “турме”, а ўсталяваць такі лад жыцця, які ён сам жадае, права, якім чалавека надзяліў Бог.

Што ж такое “свая вера, зямля свая родная”? Гэта ўвасабленне надзеі на свае хрысціянскія і гістарычныя каштоўнасці, якімі справядку валодалі беларусы: на мову, нацыянальна-культурную спадчыну, дзяржаўнасць і незалежнасць.

На нашу думку, беларускай нацыянальнай ідэі ўласцівы тыя ж культуралагічныя рысы, якія ўласцівы ідэям амерыканцаў і французў.

Беларуская нацыянальная ідэя

— гэта найперш шлях беларускага народа ў барацьбе за здзяйсненне яе ідэалаў;

— гэта нацыянальны міф, які кожнае новае пакаленне беларусаў, услед за К.Каліноўскім, напавуляла нацыянальнай адметнасцю, жыццёвым успрыняццем, уласцівым яго часу. У гэтай іпастасі нацыянальная ідэя з’яў-

ляецца той культуралагічнай асновай, якая ўздзейнічае на чалавека і грамадства на працягу ўсяго жыцця, прычым незалежна ад таго, наколькі, у якой ступені кожны чалавек усведамляе гэты ўплыў і гэтак уздзейняе.

Міф захоўвае і трансліруе культурную спадчыну, асабліва ў галіне рэлігіі, ідэалогіі і мастацтва. Гэта значыць, што М.Баброўскі, І.Даніловіч або І.Канчэўскі не маглі быць аўтарамі нацыянальнай ідэі беларусаў. Яны не маглі прыдумаць яе. Толькі К.Каліноўскі надаў канкрэтнасць нацыянальным імкненням, якія ахапілі грамадства падчас паўстання.

Адначасова нацыянальная ідэя беларусаў – гэта частка іх нацыянальнага свету, неад’емная частка нацыянальнай гісторыі. Нацыянальны свет як з’ява таксама мае міфалагічнае паходжанне. Гэта, па сутнасці, адзіны прырода, але пры гэтым іх аб’яднанне адбываецца толькі ў межах культуры. Фундаментальнае тэарэтычнае палажэнне неапазітывізму аб тым, што “ніякая ідэя не можа быць зразумелай без яе гісторыі”, з’яўляецца, на наш погляд, незавершаным, яго трэба ўдакладніць – “ніякая нацыянальная ідэя не можа быць зразумелай і прынятай без яе гісторыі”. У гэтым выпадку нацыянальная ідэя беларусаў, пачынаючы з XIX ст., атрымала сваіх носьбітаў і

песняроў, таму што найперш была прынята як культурная каштоўнасць уласнага жыццёвага свету.

Непасрэднае дачыненне да барацьбы за здзяйсненне нацыянальных ідэалаў мелі К.Каганец, А.Уласаў, М.Доўнар-Запольскі, В.Ластоўскі, браты А. і І.Лушквічы, В.Іваноўскі, Я.Канчэр, Янка Купала, Якуб Колас, М.Багдановіч, У.Ігнатоўскі, А.Цвікевіч і многія іншыя. Пакаленне беларускай інтэлігенцыі 10-20-х гг. XX ст. пачало распрацоўваць нацыянальную канцэпцыю гістарычнага шляху Беларусі, што забяспечыла разуменне і прыняцце нацыянальнай ідэі ўжо ў новых гістарычных умовах.

Спадчынае ўздзеянне нацыянальнага слова праяўляецца ў практычным жыцці, асабліва творчай інтэлігенцыі, навукоўцаў, сродкаў масавай інфармацыі. Мастацкая літаратура, палітычная рыторыка, жыццё, вусная народная творчасць, наведванне мясцін, звязаных з гістарычнымі падзеямі, сістэма дзяржаўных узнагарод, гістарычная тапаніміка – усё гэта таксама садзейнічае ўзрастанню ўплыву нацыянальнай ідэі на грамадскую і індывідуальную свядомасць чалавека. Так было ў XIX ст., так адбываецца і ў сучаснай жыццёвай рэчаіснасці.

БРЭСЦКІ КАДЭЦКІ КОРПУС

Святлана КУЛЬ-СЯЛЬВЕРСТАВА, кандыдат гістарычных навук.
Займаецца праблемамі гісторыі культуры Беларусі XVIII-XIX стагоддзяў.

Кадэцкія карпусы ўзніклі ў Прусіі. Тут у 1653 г. была заснавана першая закрытая навучальная ўстанова для падрыхтоўкі афіцэраў. XVIII стагоддзе было часам, калі кадэцкія карпусы ўзніклі па ўсёй Еўропе, у тым ліку ў Расіі ў 1733 г. і ў Рэчы Паспалітай у 1765 г.

Першы кадэцкі корпус на тэрыторыі Беларусі быў адкрыты 25 чэрвеня 1835 г. у Полацку. У гэты час кадэцкія карпусы былі вельмі распаўсюджанай формай падрыхтоўкі будучых афіцэраў для расійскай арміі. Але сапраўдны росквіт гэтых навучальных устаноў прыпаў на мікалаеўскія часы. Справа была не толькі ў актыўнай знешняй палітыцы Расійскай імперыі, але і ў поглядзе Мікалая I на прызначэнне дваранства. Ён лічыў, што вайсковая служба – найлепшая доля “слугі престола”.

...Да часу стварэння Брэсцкага кадэцкага корпуса сістэма ваенна-навучальных устаноў была ўжо добра наладжана.

Пра тое, як ствараўся кадэцкі корпус у Брэсце, распавядае ў сваіх нататках Фёдар Мірковіч – віленскі генерал-губернатар, які меў непасрэднае дачыненне да гэтай справы. Ф.Мірковіч, прызначаны на пасаду генерал-губернатара ў 1840 г., да гэтага быў начальнікам 2-га кадэцкага корпуса ў Пеціярбургу. Пасля падаўлення паўстання 1830-1831 гг. ураду спатрэбіўся чалавек, які б мог тактоўна, асцярожна і ў той жа час паслядоўна праводзіць у краі дзяржаўную палітыку. Менавіта Ф.Мірковіч, удзельнік вайны 1812 г., вопытны палітык, чалавек разумны і памяркоўны, падыходзіў да гэтага. Новы генерал-губернатар добра разумеву палітычнае значэнне навучання і выхавання маладога пакалення на Беларусі і ў Літве...

...У сярэдзіне жніўня 1840 г. у Брэст прыехаў Мікалай I, каб

Яраслаў Дамброўскі.

Апалінары Гараўскі.

азнаёміцца з ходам пабудовы крэпасці. Тут і было прынята рашэнне аб адкрыцці кадэцкага корпуса. Ініцыятарам выступіў Ф.Мірковіч, які папярэдне наведваў Полацкі кадэцкі корпус і сустрэўся з мясцовымі шляхецкімі маршалкамі...

...Указ пра адкрыццё кадэцкага корпуса быў прыняты ў 1841 г. Але яшчэ амаль год ішло стварэнне навучальнай базы, фарміраванне штату выкладчыкаў, рабіўся набор выхаванцаў. Афіцыйнае адкрыццё яго адбылося 30 жніўня 1842 г. У гонар шлюбу цэсарэвіча Аляксандра – будучага цара Аляксандра II – корпус па прапанове мясцовай шляхты атрымаў назву “Аляксандраўскі”...

...Першым дырэктарам Брэсцкага Аляксандраўскага кадэцкага корпуса быў прызначаны генерал-маёр Аляксандр Пятровіч Гельмерсен.

Брэсцкі Аляксандраўскі кадэцкі корпус быў створаны на ўзоры іншых правінцыяльных карпусоў – ён меў неранжыраваную роту, дзе адбывалася падрыхтоўка да пераходу ў 3 іншыя роты – 2 мушкетёрскія і грэнадзёрскую. У праграме навучання былі Закон Божы, руская мова і літаратура, французская і нямецкая мовы, арыфметыка, алгебра, гісторыя, геаграфія, статыстыка, вайсковая та-

паграфія, артылерыя, тактыка, фізіка і іншыя дысцыпліны. Навучальны год – 11 месяцаў. З іх на адзін летні месяц (а старэйшыя вучні – на два месяцы) выхаванцы выязджалі ў лагер.

...Да 1852 г. склаўся выкладчыцкі штат корпуса. Больш за палову афіцэраў – ад дырэктара да ротных камандзіраў – складалі курляндскія немцы. Дырэктар корпуса А.Гельмерсен удзельнічаў у замежных паходах расійскага войска ў 1813-1814 гг., у руска-турэцкай вайне 1828-1829 гг. За ўціхаміраванне Варшавы падчас паўстання 1830-1831 гг. А.Гельмерсен атрымаў ордэн Св.Уладзіміра з бантам і ордэн Св.Станіслава III ступені... Усяго ў корпусе працавалі 33 штатныя выкладчыкі. Акрамя іх былі і прыкамандзіраваныя афіцэры, якія праходзілі тут педагагічную практыку, каб потым працаваць у іншых ваенных навучальных установах.

Асобную роту ў Брэсцкім кадэцкім корпусе складалі так званыя службыцелі – унтэр-афіцэры, фельдфебелі, каптэнармусы і салдаты. Яны былі для кадэтаў ардынарцамі, дзядзькамі, кукарамі і прачкамі. З 1842 г. камандаваў службыцельскай ротай сын друкара, былы рэкрут, які выслужыўся ў паручнікі, Васіль Жукаў.

У Брэсцкі кадэцкі корпус набіраліся дзеці шляхты з Віленскай, Гродзенскай, Мінскай губерняў. Калі былі вольныя месцы, на іх маглі прэтэндаваць выхадцы і з іншых мясцін Беларусі і Літвы, а таксама суседняга Царства Польскага. Але на гэта трэба была згода вышэйшых улад – хадайніцтва падпісваў віленскі генерал-губернатар, а запяваджаў Мікалай I. У 1842 г. ад Віленскай губерні ў корпус прымалася 111 чалавек, ад Гродзенскай – 75, ад Мінскай – 105 і ад Беластоцкай вобласці – 9 чалавек. Астатнія 100 месцаў размяркоўвалі ўлады. Для ўтрымання корпуса на шляхту быў накладзены спецыяльны падатак – 6 капеек з сялянскай рэвізскай душы. У першыя гады існавання навучальнай установы штогадовая сума, якую шляхта збірала на яе ўтрыманне, складала 3,26 тыс.руб. У 1849 г. колькасць кадэтаў ад губерняў была перагледжана – частка з іх, якія паходзілі з паўночных паветаў Віленшчыны і Міншчыны, была пераведзена ў Полацкі кадэцкі корпус.

У першыя гады існавання Брэсцкага кадэцкага корпуса шляхта заходніх губерняў ахвотна пасылала ў яго сваіх дзяцей (прымалі на вучобу з 9 з паловай гадоў). Прываблівала, што навучальная ўстанова недалёка ад дома, што не трэба плаціць за навучанне вялікія грошы. Выхаванцамі корпуса ў гэтыя гады сталі не толькі выхадцы з дробнай шляхты, але таксама дзеці заможных памешчыкаў і радавільных дваран. Сярод іх – сыны гродзенскага маршалка Ягміна – Юліус, Аўгуст і Фелікс, сын былога гродзенскага грамадзянскага губернатара Дампельмаера Рыгор, а таксама Уладзіслаў Скірмунт, Адольф Верашчака, Фёдар фон Амберг і інш.

Ужо з першых дзён вучобы выхаванцы трапілі ў своеасаблівую сістэму на нівельроўцы і выкараненні індывідуальнасці. Гэтаму садзейнічалі аднолькавая форма, жорсткі расклад дня, спартанскія ўмовы жыцця. Навучальны дзень пачынаўся а палове 6-й гадзіны раніцы, калі кадэтаў падымаў пошчак барабана. У 6 гадзін яны павінны былі стаяць у поўнай гатоўнасці на

пляцы, пасля – кароткі снідак, а ў 7 гадзін у класах пачыналіся заняткі, якія працягваліся да абеду.

Кадэты амаль ніколі не былі без нагляду... Пасля заняткаў за імі сачыў, акрамя ротных начальнікаў, прыстаўлены да кожнага дзядзька з салдат. Усе парушэнні, усе дзіцячыя свавольствы запісваліся ў спецыяльныя ротныя журналы, а затым заносіліся ў зводны “Журнал выхавальнага камітэта”, які аддавалі на прагляд дырэктару корпуса...

...Найбольш жорстка каралася непаслухмянасць і ганарлівасць. Шляхціцам цяжка было прызвычаіцца да падпарадкавання людзям, якія былі па сацыяльнаму паходжанню ніжэйшыя за іх – дзецям паручнікаў, унтэр-афіцэраў, чыноўнікаў... Пакараннем быў карцэр, прыязванне да слупа, а таксама бізуны. Для ганарлівага маладога шляхціца пакаранне бізуном было не толькі балючым, але і ганебным. Кадэты, якія праявілі нядобранадзейнасць, выказалі непавагу да начальства, караліся пераводам у кантаністы або нават у радавыя без права выселугі на працягу пяці гадоў... Адаючы сваіх дзяцей у гэтую навучальную ўстанову, беларуская і літоўская шляхта фарміравала своеасаблівы “янычарскі” кантынгент у расійскім войску...

...Артыкул 739 Звода ваенных пастановаў прадпісваў прыступленні ў корпус экзаменаваць будучых кадэтаў па рускай мове. У 1845 г. вялікі князь Міхаіл Паўлавіч зноў нагадаў кіраўніцтву корпуса пра неабходнасць добрага ведання кадэцкай рускай мовы. Аднак выхаванцам руская мова давалася цяжка. Яны засвойвалі правільны граматыкі і больш-менш паспяхова пісалі дыктоўку, але размаўляць па-руску пра складаныя рэчы нават праз год падрыхтоўкі ў неранжыраванай роце маглі нямногія...

...Умовы навучання ў кадэцкім корпусе адбівалі ў кадэтаў усёкую ахвоту вучыцца... Канешне, не ўсім удавалася закончыць кадэцкі корпус. Прыкладна адну чвэрць выхаванцаў адпраўлялі дадому: па стану здароўя і па просьбах баць-

коў...

...Пасля заканчэння корпуса яго выпускнікоў чакаў розны лёс. Найбольш здольных адпраўлялі для працягу вучобы ў Дваранскі полк. Іншыя трапілі афіцэрамі на Каўказ, у Сібірскія лінейныя батальёны, на Поўнач – у Архангельск і Фінляндыю.

Усяго за 20 гадоў існавання корпуса (з 1842 па 1863 г.) у ім навучалася больш за 1 150 юнакоў – пераважна выхадцаў з беларускай, літоўскай і польскай шляхты.

Сярод выхаванцаў корпуса, якія пакінулі след у гісторыі Беларусі, трэба назваць Яраслава Дамброўскага і братаў Гараўскіх. Я.Дамброўскі паступіў у кадэцкі корпус у 1843 г. як сваякоштны выхаванец (для такіх плата ў год складала 200 руб. себрабром). У 1853 г. ён быў пераведзены ў Дваранскі полк у Пеціярбург. Браты Гараўскія – Апалінары і Гіляры (старэйшы паступіў у корпус у 1843 г., малодшы – у 1856 г.), не скончыўшы вучобы, былі адлічаны “па хатніх абставінах”.

Многія выхаванцы корпуса ўдзельнічалі ў паўстанні 1863-1864 гг., былі дзеячамі рэвалюцыйнага руху ў Расіі. Варта згадаць такія, яшчэ пакуль што малавядомыя беларускія грамадскія прозвішчы: П.І.Адамковіч, Я.Ф.Кульчыцкі, Б.В.Люгайла, І.А.Падбельскі, З.У.Падлеўскі, Б.С.Паўловіч, Я.А.Пыльзеўскі, М.В.Сакалоў, А.Г.Стаброўскі, Т.Ф.Уладчычанскі.

Кадэцкі корпус знаходзіўся ў Брэсце да 1854 г. У сувязі з пачаткам Крымскай вайны Брэсцкая крэпасць перайшла на ваеннае становішча. Мікалай I, які не раз рэвізаваў крэпасць і кадэцкі корпус, загадаў перавесці яго ў Маскву... Выкладчыкі корпуса не трапілі надзеі вярнуцца ў Брэст... Яго далейшы лёс вырашыла рэформа ваенна-навучальных устаноў, якая пачалася ў 1862 г., і паўстанне 1863 г., у якім прынялі ўдзел выхаванцы корпуса. Колькасць кадэцкіх карпусоў паменшылася. У лік прызначаных да расфарміравання ў 1863 г. трапіў і Брэсцкі Аляксандраўскі кадэцкі корпус. Частку выхаванцаў адправілі ў Дваранскі полк, а частку – у войска...

САЦЫЯЛЬНАЯ ГІСТОРЫЯ

ВЕРАВЫЗНАЛЬНЫ СКЛАД ДВАРАНСТВА БЕЛАРУСІ 1861-1914 ГГ.

(Заканчэнне.
Пачатак на 3-й стар.)

конапраект па гэтым пытанню, увесці тэрыторыя абмежаванні. Так, паводле закона ад 1 мая 1905 г., працэдура выяўлення нацыянальнасці дваран-католікаў заставалася складанай. Напрыклад, каб купіць зямлю, католік павінен быў звярнуцца з пісьмовай просьбай да губернатара. Той даручаў земскаму начальніку склаці анкету, якая ўключала наступныя пункты:

1. Народнасць прасіцеля па яго паходжанню.
2. Гутарковая мова сям’і прасіцеля.
3. Заява прасіцеля аб тым, да якой народнасці ён сам сябе прылічвае.
4. Заклучэнне асобы, якая збірала звесткі, пра народнасць прасіцеля на падставе атрыманых даных.
5. Веравызнанне прасіцеля. Прыклад у выглядзе анкеты двараніна Гродзенскага па-

вета Сарасюка, які хацеў купіць 5 дзес. зямлі. На 1-м і 3-м пытаннях памечана – беларус. Гутарковая мова сям’і – беларуская, але размаўляюць і на польскай. Веравызнанне – католік. Заклучэнне земскага начальніка пра нацыянальнасць прасіцеля – беларус.

Такі складаны парадак вызначэння нацыянальнасці дваран-католікаў прыводзіў да злоўжыванняў з боку мясцовай адміністрацыі. Аднак гэта быў крок наперад у параўнанні з папярэдняй практыкай, калі нацыянальнасць дваран вызначалася толькі па веравызнанню.

На скаргу двараніна Вілейскага павета Корвін-Саковіча ў Сенат на віленскага генерал-губернатара, які адмовіў яму ў выдачы пасведчання на права куплі зямлі, быў выданы ўказ Сената ад 21 чэрвеня 1910 г. Там, у правытнасці, адзначалася, што ў законе ад 1 мая 1905 г. няма дакладнага вызначэння

паняцця “асоба польскага паходжання”. Таму толькі генерал-губернатар ці губернатар як прадстаўнікі вышэйшай адміністрацыі маглі вырашыць падобныя справы, тым больш, што яны носіць “не юрыдычны, а палітычны характар”. І далей: “Сцвярджаючы прасіцеля Корвін-Саковіча, быццам законам 10 снежня 1865 г. забараняецца набываць маёнты ў Заходнім краі толькі асобам польскага паходжання ў сэнсе выхадцаў з 10 губерняў Царства Польскага, няправільнае. Паняцце “асоба польскага паходжання” неабходна разумець не ў сэнсе этнаграфічным, а культурна-палітычным. З гэтага пункту гледжання мясцовыя ўрадніцкія літоўцы, жмудзіны, беларусы і г.д. могуць з’яўляцца асобамі польскага паходжання, калі яны засвоілі польскую нацыянальнасць”.

Што ж датычыцца нацыянальнай прыналежнасці

Корвін-Саковіча, то Сенат даў наступнае тлумачэнне: “Ужыванне прасіцелем у сям’і польскай мовы і прыналежнасць яго да рымска-каталіцкай царквы, інтарэсы якой у Заходнім краі часта супадаюць з інтарэсамі польскай народнасці... дае падставу аднесці яго да “асобы польскага паходжання”.

З гэтага тлумачэння Сената вынікае, што ўсе мясцовыя дваране-католікі, якія ў сямейным побыце ўжывалі польскую мову, адносіліся да палякаў. Выразнае ж, хто з дваран каталіцкага веравызнання з’яўляецца беларусам ці палякам, аддавалася на волю мясцовай улады.

Дакументы сведчаць, што буйныя землеўласнікі мясцовай улады лічылі рускімі (праваслаўнымі, лютэранамі, магаметанамі) і палякамі (католікі). Так, у спісе дваран Ігуменскага павета за 1912 г. з 70 дваран-памешчыкаў, якія валодалі зямлёй

у памеры звыш 400 дзес., 22 адзначаны як рускія, а 48 як католікі. І 425 дваран, якія мелі менш 400 дзес., падзелены на католікаў і праваслаўных. Першыя па нацыянальнасці запісаны як палякі, а другія – як рускія. Толькі 18 чалавек вызначаны не па веравызнанню, а па нацыянальнасці – беларус. Гэта былі дробназемельныя дваране, якія валодалі ад 6 да 51 дзес. зямлі.

У 1912 г. у спісах выбаршчыкаў у Дзяржаўную Думу ад Барысаўскага павета было зарэгістравана 460 дваран-землеўласнікаў, якія валодалі зямлёй да 400 дзес. Усе яны, незалежна ад веравызнання, запісаны беларусамі. Ім належала 14 071 дзес. зямлі, або ў сярэднім па 30,6 дзес. на кожнага. Сярод буйных землеўласнікаў (73 чалавекі) усе выключна праваслаўныя фігуравалі як рускія, а католікі – як палякі.

На жаль, у спісах выбаршчыкаў іншых паветаў адсутні-

чаюць падзелы на саслоўі. Таму выявіць дваран з гэтых спісаў немагчыма...

...Такім чынам, прыналежнасць дваран да той ці іншай канфесіі не вызначала нацыянальнага паходжання прадстаўнікоў вышэйшага саслоўя. Абсалютная большасць і праваслаўных, і католікаў была беларусамі. Толькі афіцыйная структура падзяляла дваранства Беларусі па веравызнаннай прыкмеце – на рускіх і палякаў. Самі ж дваране так адназначна не ставіліся да сваёй нацыянальнасці. Пра гэта сведчаць і вынікі першага агульнарасійскага перапісу насельніцтва 1897 г. Так, звыш паловы патомных дваран, якія пражывалі ў паветах, назвалі сваёй роднай мовай беларускую, г.зн. лічылі сябе беларусамі, астатнія – палякамі, рускімі, татарамі, літоўцамі і г.д.

Вызначыць дакладна колькасць дваран-беларусаў па канфесіях не ўяўляецца магчымым. Але папярэдні аналіз паказвае, што сярод іх былі прадстаўнікі розных рэлігійных плыняў.

БЕЛАРУСЫ Ў СВЕЦЕ

ФРАНЦЫЯ

Мікалай Паўлоўскі: “МАСТАК ЗАЎСЁДЫ ЗАСТАЕЦА ЧАСТКАЙ СВАЙГО НАРОДА”

Мікалай Паўлоўскі (Nikolas Pawlowski) нарадзіўся ў 1948 годзе ў гарадскім пасёлку Друя Браслаўскага раёна. Скончыў Мінскае мастацкае вучылішча, вучыўся ў Беларускам дзяржаўным тэатральна-мастацкім інстытуце. З 1979 года жыве і працуе ў Парыжы. Удзельнічаў у выставах-салонах Гран-Пале і Цэнтра імя Жоржа Пампіду, а таксама ў 12 фестывалях групы Art-Cloche (Мастацтва-звон). У 1988 годзе яго творы выстаўляліся ў Эрмітажы і Трацякоўскай галерэі ў складзе калекцыі мастакоў-эмігрантаў Басмаджана. Тады ж пачаў супрацоўнічаць са студыяй графікі Apple Computer.

- Мікалай, нам, відавочна, не абмыслілі пытанне, якім чынам вы апынуліся ў Парыжы і з савецкага мастака сталі французскім?
- Не ведаю, ці стаў я “французскім мастаком”. Бо, жывучы ў Францыі, я захаваў стары беларускі пашпарт і

народа. Такое адчуванне было ў мяне і ў Мінску, калі працаваў над касмічнымі паўабстрактнымі пейзажамі, і ў Парыжы, калі займаўся геаметрычнымі структурамі, якія чымсьці нагадвалі народны арнамент, але мелі некалькі планаў. Камп’ютэрная графіка цяпер з’яўляецца да народнага мастацтва, да тканых дываноў. Я так сама ствараю ўзоры, падобныя да тых, што рабіла мая бабуля. Часам у якасці геаметрычных элементаў выкарыстоўваюцца літары – як, напрыклад, у трохлоўнай кампазіцыі “Агг”. Яна мне нагадвае штосьці на

Аўтапартрэт.

кшталт табліцы акуліста для праверкі зроку чалавека. Глядач павінен адначасова бачыць усе тры ўзроўні, каб прачытаць: “Art” (мастацтва). Напрыканцы 80-х гадоў у мяне з’явілася ідэя аб’яднаць усе тры накірункі майго мастацтва, тры розныя светлы ў адным творы. Я зрабіў

ЛІТВА

З РОДУ ЛЕГЕНДАРНАГА РУРЬКА

Зміцер ВІШНЁЎ

Па бацькавай лініі Эдуард Падбярэзскі паходзіць ад знакамітых беларускіх князёў Падбярэзскіх або Друцкіх, што маюць карані генеалагічнага дрэва ад легендарнага Рурька. А нарадзіўся ён у вёсцы Прасвет Светлагорскага раёна Гомельскай вобласці. Патрапіў у Вільню выпадкова, бо на той час сям’я жыла ў гарадскім пасёлку Відзы Віцебскай вобласці, што за тры кіламетры ад літоўскай мяжы. Таму, калі Эдуард намеруўся вучыцца, ён пасхаў не ў мінскае, а ў віленскае мастацкае вучылішча, бо гэта нашмат бліжэй да дому.
Сёння ў літоўскіх мастацкіх колах, ды і ў беларускіх таксама, Эдуард Падбярэзскі лічыцца фігурай аўтарытэтай. Яго самая буйная праца захоўваецца ў віленскім касцёле святой Марыі і называецца “12 апосталаў”. Кампазіцыя змяшчае 23 скульптуры, якія зроблены са штучнага

аўтапартрэт, у якім частка твару ўяўляла сабой экспрэсіўны жывапіс, другая – геаметрычныя структуры, увёў туды ж некалькі рэальных аб’ектаў, г.зн. перайшоў да рэльефа або “скульптурнага” жывапісу. Гэты твор аказаўся даволі ўдалым, мяне зацікавілі магчымасці такога калажнага метадз, і з таго часу я часта працую ў гэтым напрамку.
- Мне здаецца, для сучаснага мастацтва наогул характэрна спалучаць розныя стылі ў адным творы.
- Пераход сучаснага мастацтва ад мадэрнізму да постмадэрнізму я б назваў, карыстаючыся палітычнымі тэрмінамі, пераходам ад таталітарызму да дэмакратыі. У традыцыйным авангардзе кожны мастак тварыў у накірунку адной “партыі”, адной думкі. Напрыклад, мастак-“геаметр” не мог дазволіць сабе пісаць з прыроды ці адсыці ў нейкі іншы бок, сюррэаліст не мог дазволіць сабе напісаць штосьці абстрактнае, а экспрэсіяніст – займацца геаметрычнымі структурамі. Цяпер жа адбыўся пераход да плюралістычнага жывапісу, дзе розныя ідэі і тэхнікі існуюць і дапамагаюць адна адной.
- Мне думаецца, можна гаварыць пра ўход не толькі ад таталітарнага, але і ад аўтарытарнага мастацтва: раней мастак лічыўся адзіным аўтарам свайго твора і дыктаваў глядачам, як яго трэба разумець, а цяпер усё больш улады над творам атрымліваюць глядачы: яны самі вырашаюць, што ж такое намалюваў мастак.
- Нават з’яўляюцца творы, якія запрашаюць глядача штосьці перасунуць, націснуць нейкую кнопку – прыкладзі свае рукі, каб стаць сааўтарам мастака. Мастацтва ва ўсё большай ступені залежыць не ад таго, хто яго паказвае, а ад таго, хто яго ўспрымае.
- Напэўна, толькі капіроўшчык ведае, што яму яшчэ патрэбна зрабіць, каб закончыць твор, у той час як сапраўдны творца не ведае, дзе ён спыніцца.
- Менавіта гэта і цікавіць мяне ў маёй працы. Як толькі твор скончаны – магу прадаць яго за любы кошт ці аддаць за так і наогул забыць. Але занадта, што мяне цікавіць, – гэта заўрашняя работа. Такія адносіны да творчасці дапамагаюць хутчэй развівацца, але, з другога боку, ствараюць цяжкасці ў камерцыйным плане. Каб мець поспех і прадаваць работы – патрэбна ўсё ж такі паўтараць сябе.
Юрась БАРЫСЕВІЧ.

аўтапартрэт, у якім частка твару ўяўляла сабой экспрэсіўны жывапіс, другая – геаметрычныя структуры, увёў туды ж некалькі рэальных аб’ектаў, г.зн. перайшоў да рэльефа або “скульптурнага” жывапісу. Гэты твор аказаўся даволі ўдалым, мяне зацікавілі магчымасці такога калажнага метадз, і з таго часу я часта працую ў гэтым напрамку.
- Мне здаецца, для сучаснага мастацтва наогул характэрна спалучаць розныя стылі ў адным творы.
- Пераход сучаснага мастацтва ад мадэрнізму да постмадэрнізму я б назваў, карыстаючыся палітычнымі тэрмінамі, пераходам ад таталітарызму да дэмакратыі. У традыцыйным авангардзе кожны мастак тварыў у накірунку адной “партыі”, адной думкі. Напрыклад, мастак-“геаметр” не мог дазволіць сабе пісаць з прыроды ці адсыці ў нейкі іншы бок, сюррэаліст не мог дазволіць сабе напісаць штосьці абстрактнае, а экспрэсіяніст – займацца геаметрычнымі структурамі. Цяпер жа адбыўся пераход да плюралістычнага жывапісу, дзе розныя ідэі і тэхнікі існуюць і дапамагаюць адна адной.
- Мне думаецца, можна гаварыць пра ўход не толькі ад таталітарнага, але і ад аўтарытарнага мастацтва: раней мастак лічыўся адзіным аўтарам свайго твора і дыктаваў глядачам, як яго трэба разумець, а цяпер усё больш улады над творам атрымліваюць глядачы: яны самі вырашаюць, што ж такое намалюваў мастак.
- Нават з’яўляюцца творы, якія запрашаюць глядача штосьці перасунуць, націснуць нейкую кнопку – прыкладзі свае рукі, каб стаць сааўтарам мастака. Мастацтва ва ўсё большай ступені залежыць не ад таго, хто яго паказвае, а ад таго, хто яго ўспрымае.
- Напэўна, толькі капіроўшчык ведае, што яму яшчэ патрэбна зрабіць, каб закончыць твор, у той час як сапраўдны творца не ведае, дзе ён спыніцца.
- Менавіта гэта і цікавіць мяне ў маёй працы. Як толькі твор скончаны – магу прадаць яго за любы кошт ці аддаць за так і наогул забыць. Але занадта, што мяне цікавіць, – гэта заўрашняя работа. Такія адносіны да творчасці дапамагаюць хутчэй развівацца, але, з другога боку, ствараюць цяжкасці ў камерцыйным плане. Каб мець поспех і прадаваць работы – патрэбна ўсё ж такі паўтараць сябе.
Юрась БАРЫСЕВІЧ.

ПАМЯЦЬ АБ ЯНЕ СКРЫГАНЕ

Эстонская зямля захоўвае памяць аб многіх трагічных лёсах людзей, якія жылі на ёй. Адзін з іх – наш зямляк, пісьменнік Ян Скрыган.

Паэт Уладзімір Дзехцярук ля мемарыяльнай дошкі ў гонар Яна Скрыгана.

Цяжкі лёс выпаву на долю гэтага чалавека. У 1937 годзе ён быў асланы ў Сібір на 10 гадоў без права перапіскі. На вакзале першы і апошні раз убачыў свайго сына, якому споўнілася толькі пяць дзён. У 1948 годзе па запрашэнню сябра патрапіў у Эстонію, дзе ўлад

ПАКРОЎСКІЯ ГУЛЬНІ

Звычайна ў гэты дзень у беларускіх вёсках праводзіліся кірмашы, якія суправаджаліся народнымі гуляннямі. Аднавіць гэтую традыцыю паспрабавалі беларусы з Нарвы. Задуму пачалі ажыццяўляць яшчэ летам. Тады, падчас свайго прыезду на радзіму, да нас у Дзярж-

каваўся бухгалтарам на сланцы камбінат. З самага пачатку паставіў сабе мэту – вывучыць эстонскую мову і ўжо праз год дасканала валодаў ёю.
Літаратурная спадчына Яна Скрыгана невялікая, але вельмі цікавая. У яго творах – і жыццёвыя гісторыі, і філасофскі роздум, і каханне. Пісьменнік зрабіў цыкл твораў пра сябе. “Некалькі хвілін з чужога жыцця” – апавяданні пра знакамітых людзей, з якімі ён сустракаўся і жыў побач.
Тры гады таму старшыня беларуска-эстонскага згуртавання ў Йыхві Маргарыта Астравіцкая падзялілася са мной задумай устанавіць мемарыяльную дошку ў гонар пісьменніка Яна Скрыгана. З разуменнем і павагай аднеслася да гэтай ідэі кіраўніцтва эстонскага горада Йыхві. Праект, распрацаваны вядомым беларускім скульптарам Валярам Янушкевічам, прафінансавалі Дзяржкамітэт па справах рэлігіі і нацыянальнасці і Міністэрства культуры Беларусі. Нядаўна ў парку горада Ківылі адбылося ўрачыстае адкрыццё мемарыяльнай дошкі, на якой прысутнічаў унук пісьменніка Юрый Скрыган.

далучыць да гэтай справы кіраўніка Лепельскага раённага Дома рамёстваў Вольгу Жукаву. Жанчыны знайшлі агульную мову і правялі зацікаўленасць да супрацоўніцтва. Так атрымаўся “Беларускі падворак”. А свята склалася з масавых народных гулянняў і выставы беларускага дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. У мастацкай галерэі старажытнага замка сем майстроў з Лепеля два тыдні дэманстравалі сваё майстэрства, а жадаючыя маглі

Госці з Беларусі ў Нарве.

камітэт завітала Таццяна Караткевіч, старшыня беларускага аб’яднання ў Нарве, і расказала аб сваёй новай ідэі.
Яе прапанова знайшла разуменне і падтрымку. Быў апланаваны кошт самаробнага ткацкага станка. А каб удалося больш поўна аднавіць увесь рытуал, мы парэкамендавалі Таццяне Караткевіч

навучыцца ткаць і набыць асобныя рэчы.

Ніна ПЕТУХОВА,
супрацоўнік Дзяржкамітэта па справах рэлігіі і нацыянальнасці Беларусі.

чы ў другую майстэрню, дзе магу прысвяціць сябе цалкам акварэлі: Скульптура для мяне – не творчасць.
- Але ж людзі так не лічаць...
- Яны лічаць акварэль дзяцінствам. Мая акварэль робіцца пад уплывам усходняй філасофіі. Тут адчуванне поўнай аднастайнасці прыроды і чалавека – гэта метафізіка. У хвіліны творчасці я адчуваю сабе ў гармоніі са светам.
- А якія ёсць у вас праблемы акрамя нястачы часу?
- З матэрыялам асабліва праблем няма. А вось хацелася б мець больш цікавых прапаноў. Патрэбны праекты. Напрыклад, гэтка, што ажыццяўляе цяпер скульптар Цэрэзілі.
- Наколькі я ведаю, за вашымі скульптурамі едуць з розных краін, нягледзячы на вашу стаўленне да гэтага віду творчасці.
- Так, людзі знаходзяць мяне самі. Гэта нейкая містыка. А ў 1992 годзе настойліва прапаноўвалі перабрацца ў Мінск. Меркавалася, што я буду займацца скульптурамі для беларускіх касцёлаў. І быццам ужо мільгацела... Але ж адгаварылі.
- Ці проста было ў ранейшыя часы

займацца скульптурамі для касцёлаў?
- Не. Тады было ўсё інакш. Я нават не мог уступіць у Саюз мастакоў, бо ўвесь час працаваў у касцёле, тады наогул заканадаўствам было прадугледжана пакаранне за прапаганду рэлігіі. Па законах тых часоў сёння мне, напэўна, маглі б даць пажыццёвае знявольненне, бо скульптуры знаходзяцца ў шмат якіх касцёлах: у Ашмяннах, Гальшанах, Армянах, Вілейцы, Маладзечне... А ў Мінску – на кафедральным касцёле скульптура дзевы Марыі.
- Ці здараліся незвычайныя выпадкі, звязаныя з творчасцю?
- Былі сны, дзе сніў свой алтар “12 апосталаў”. Бачыў дасканала, як ён выглядае. І гэты праект я ажыццявіў роўна праз пяць гадоў пасля сну... Было аднойчы, што памёр уначы. Паспрабуйце – не ў сні. Адчуваю сябе шарам. Мабыць, быў нейкі астральны выхад з цела. Пасля гэтага я зразумеў, што душа не мае смерці. І стала зусім інакш жыць на гэтым свеце. Асабліва працаваць са скульптурай. Трохметровы манумент зрабіў за два тыдні...
Мінск-Вільня-Мінск.

ГАЛЕРЭЯ МАЙСТРОЎ Маргарыты СТАРЫХ

БЕРАСТАВЫ ПРОМЫСЛА ДЗМІТРЫЯ ЗАЙЦАВА

Не так уж часта здараюцца ў журналісцкай справе адкрыцці, якія запамінаюцца. Адкрыцці Маргарыты Старых – гэта новыя імёны майстроў, унікальных людзей, якія змаглі “перакроіць” свой лёс і надпарадкавацца голасу спрадвечнага таленту, закладзенага ў іх. І як патрэбна было гэтым людзям, нашым сучаснікам, у пераломны момант жыцця слова журналіста, які змог ацаніць і раскажаць усяму свету аб нараджэнні новага таленту. Гэтых людзей называюць НАРОДНЫМІ МАЙСТРАМІ.

Пагадзіцеся, што журналіст, які стаў аўтарам адкрыцця новых імёнаў, мае права на свой “збор твораў”, на сваю творчую біяграфію.

Маргарыта Старых шмат гадоў працавала ў беларускамоўных газетах. Адна з пастаянных тэм журналісцкі – народная творчасць. Яна так

тлумачыць сваю прыхільнасць да яе: “Кожны з майстроў нясе ў сабе часцінку гармоніі Сусвету, Космасу. Яны своеасаблівы паказчык духоўнага здароўя нацыі. І ў тым, што, напрыклад, мінчанка Наталля Мацвеева пасля дваццаці гадоў работы тэхналагам-фоталітографам занялася фларыстыкай, фітадызаінам, а Сямён Саўрыцкі з Лагойска, які шмат гадоў пісаў лозунгі, кінуў гэты занятак і стаў выдатным ганчаром, – свая заканамернасць. Пакрысе, але адыходзіць у нябыт час, калі народныя таленты ў большасці сваёй аказаліся не запатрабаваныя – іх становілася ўсё менш і менш. Але некалькі раптам выявілася, што нават у сталічным Мінску за апошнія дзесяць гадоў з’явілася няшмат людзей, якія імкнуцца зацвердзіць сябе ў традыцыйнай народнай творчасці ці нейкіх іншых жанрах рукадзелля. Прыйдзе час, і аб гэтым феномене мастацтвазнаўцы будуць пісаць грунтоўныя даследаванні. Я ж імкнуся толькі заявіць аб нараджэнні таленту”.

Фота Аляксандра РУЖАЧКІ.

што адолеў усяго толькі першы пласт рамяства. Цяпер асабліва хочацца раскрыць для сябе новыя магчымасці берасту, бо ёсць з кім параўноўваць. Мой калега не толькі утылітарнымі рэчамі займаецца, ён нават іконы на берасце робіць. Між іншым, яму давялося ў адной з вёсак бачыць Біблію берасцяную, зробленую беларускімі майстрамі 300 гадоў таму. Гэта ўпэўніла, што магчымасці берасту значна шырэйшыя, чым можна ўявіць.

Ці займаюся я іконамі? Магчыма, калі-небудзь, але зараз я яшчэ ўнутрана не гатовы да гэтага. Ды, напэўна, і майстэрства яшчэ малавата.

Я бачыла работы Дзмітрыя Зайцава на выставах Саюза майстроў народнай творчасці, у галерэі Нацыянальнай дэкаратыўна-прыкладнай творчасці, што ў Мінску па вуліцы Кастрычніцкай, 5, і магу сведчыць: ён вельмі прымяняе свае здольнасці. Работы майстра вытанчаныя і прыносяць радасць тым, хто іх набывае. І разам з тым зразумеў, на жаль, Дзмітрыя Зайцава выйсі на новы ўзровень творчасці, яго патрабавальнасць да сябе.

...АДНУ са сцен кватэры Зайцавых упрыгожваюць малюнкi старэйшай дачкі – шасцігадовай Надзейкі. На другой – вісцік не зусім звычайнай азбука, каб Надзейка “гуляючы”, без прымусу запамінала літары і словы. Двух-

...БЛУКАЮЧЫ на лесе, ён натрапіў на дзве цудоўныя бярозы, паваленыя на зямлю кімсьці неразумным і бясплітасным. Побач валялася некалькі кавалкаў берасту – шаўковых, цёплых. Адзеленыя ад ствала, яны працягвалі жыць, аддаючы ўвабраную сонечную энергію. Ён не мог зразумець, за што ж іх вось так бясплітна, мімаходам аблупілі і кінулі. І не мог дазволіць, каб гэта прыгажосць, жывая і сонечная, проста так скурочылася, засохла і змяшалася з зямлёй. Прынёс дадому і даў ёй другое жыццё. Берасцянку, падобную на мініяцюрнае вядзерца, зробленую ім тады, маці Дзімы Зайцава беражліва захоўвае. І гэта пры тым, што старэйшыя Зайцавы не адразу прынялі, ды, напэўна, і цяпер не да канца прымаюць рэзкі паварот у жыцці сына.

Мяркуючы самі: скончыў Дзмітрый Беларуска-політэхнічны інстытут, аддзяленне робатаў і робатасістэм, працаваў майстрам на аўтамабільным заводзе і раптам усё кінуў, заняўся нейкімі вырабамі з берасту. І гэта для яго зусім не хобі, а асноўны занятак.

Толькі ва ўсім гэтым павароце, аказаецца, няма нічога сплантанага, выпадковага, а ёсць свядомая спроба вырвацца з укладу, што ўстаяўся і які сам Дзмітрый ахрысціў “калідорам”, што вымушае рухацца ў адным накірунку. Словам, пасля года работы на вытворчасці ён стаў адчуваць, што яшчэ трохі – і завод ператворыць яго ў адну з шасцераць вялікага заводскага механізма.

- Я разумеў, - прызнаецца Дзмітрый, - калі рабіць тое, што ўсе, мне стане лягчэй, але я згублю сябе.

...Ён кінуў завод і заняўся берасцяным промыслам, які даваў не толькі прыжытак, але і магчы-

масць быць у згодзе з сабой, сям’ёй. Напэўна, у тым, што Дзмітрый заняўся менавіта берастам, ёсць свая заканамернасць, бо гэты цёплы, жывы матэрыял вяртае яго да першародных сувязей з прыродай. Іх страту ён асабліва востра стаў адчуваць, калі пазнаёміўся з вучэннем Парфірыя Іванова.

І здарылася гэта яшчэ ў студэнцкія гады. Ірына, жонка Дзмітрыя, падзяляе яго зацікаўленасць і прыхільнасць да вучэння вялікага настаўніка здаровага ладу жыцця, заснаванага на яднанні з прыродай.

Таму згода пануе ў сям’і Зайцавых, дзе нядаўна нарадзілася трэцяе дзіця. І на пытанне, ці не зрабіў ён у падарунак жонцы з выпадку нараджэння сына берасцяную граматы, Дзмітрый з лёгкай збянтэжнасцю адказаў:

- Тады трэба было б дзве граматы рабіць: я ж таксама вельмі пры чым: можна сказаць на роўных прайшоў гэты шлях і ведаю, чаго варта дзіцяці з’явіцца на свет, бо першым прыняў яго на рукі.

Між іншым, сям’я – гэта таксама адна з прычын, чаму Дзмітрый вырашыў расставіцца з заводам. Яму хочацца, каб дзеці яго былі ўвесь час побач, каб ён не менш жонкі прымаў удзел у іх выхаванні.

...У маі сям’я Зайцавых адпраўляецца ў вёску. У Докшыцкім раёне Ірына ў спадчыну ад дзядулі і бабулі дастаўся дом з садамі і агародам. Тут нічога не перашкаджае ім адчуваць гармонію жыцця. Дзіма займаецца садамі, агародам і варыхтоўкай берасту – у маі-чэрвені самая пара. У Мінск яны вяртаюцца глыбокай восенню, падужылі фізічна і духоўна, з запасамі на зіму.

І наступае час для берасту. Дзмітрый дастае свой няхітры інструмент, шаўкавістыя палоскі, і ў гарадскую кватэру ўступаюць ледзь чутны шум і водар лесу.

- Бераст – багаты матэрыял, - упэўнены майстра, - з яго амаль усё можна рабіць: утылітарныя рэчы, біжутэрыю, запісаныя кніжачкі... Прычым вырабы гэтыя нескладана ўпрыгожваюць выпальваннем, цісненнем, разбой, таніроўкай. Дарэчы, бераст намога лепш, чым папера, трымае малюнак. Матэрыял жывы, і ў берасцянках, кашах добра соль і крупы захоўваюцца. А яшчэ шкатулачкі зручныя атрымліваюцца для срэб-

раных упрыгожанняў – бераст не дае ім цяжкі.

...Займаецца з берастам Дзмітрый Зайцаў чатыры гады і перакананы, што гэта самае што ні на ёсць беларускае рамяство. Бо здаўна ў лясах нашых бяроза расце, прычым некалькіх відаў. І Брэст наш ад Бярэсця адлік свой вядзе. Ну а тое, што да нашых дзён мала вырабаў берасцяных дайшло, дык на гэта свае прычыны і тлумачэнні ёсць.

Неяк Дзмітрый у пошуках дадатковай інфармацыі па берасцянай справе прайшоў у Нацыянальную бібліятэку – ды дзе там! Амаль ніякіх звестак не знайшоў. У фондах Нацыянальнага музея гісторыі і культуры таксама асабліва парадавацца не давялося: паказалі нешматлікія вырабы, зробленыя беларускімі майстрамі, - у асноўным табакеркі, выкананыя акуратна, але без асабліва ўпрыгожанняў.

А не так даўно на адной з выстаў пазнаёміўся ён з калегам, які берастам займаецца даўно. Самі работы калегі і тое, што той раскажаў аб убачаным у паездках па вёсках, пацвердзілі сумненні Дзмітрыя. Ён прызнаецца:

- Я раптам выразна зразумеў,

Як звычайна, уся сям’я разам.

Вырабы майстра.

Графічная ідэя і вёрстка пумара Канстанціна Шастоўскага

Заснавальнікі:

Дзяржаўны камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей Рэспублікі Беларусь; Беларускае таварыства дружбы і культурнай сувязі з зарубежнымі краінамі; Беларускае таварыства па сувязях з суайчыннікамі за рубяжом (таварыства “Радзіма”).

Пазіцыя рэдакцыі і аўтараў, матэрыялы якіх друкуюцца на старонках “Голасу Радзімы”, не заўсёды супадаюць. Газета аддрукавана ў друкарні “Беларускі Дом друку” (220041, Мінск, пр. Скарыны, 77). Тыраж 1 625 экз. Індэкс 63854. Зак. 2097. Падпісана да друку 23.11.1998 г. у 12.00. Рэгістрацыйнае пасведчанне №81.

Наш адрас:
220005, Мінск,
пр. Ф. Скарыны, 44.
Тэлефоны:
(+375-17) 213-31-97,
213-32-80, 213-30-15,
284-76-56, 213-37-82